

บทที่ ๓

รูปแบบการแสดงความกตัญญูทเวทียของพระอานนท์เถระ

ศึกษารูปแบบการแสดงความกตัญญูทเวทียของพระอานนท์เถระ ได้ศึกษาถึง ประวัติของพระอานนท์เถระโดยย่อ รูปแบบการแสดงความกตัญญูทเวทียของพระอานนท์เถระที่มีต่อพระพุทเจ้า พระประยูรญาติ พุทธศาสนิกชนที่จะเข้าเฝ้าพระพุทเจ้า พระพุทธศาสนา และประชาชนโดยทั่วไป และลักษณะโครงสร้างรูปแบบการแสดงความกตัญญูทเวทียของพระอานนท์เถระ

๓.๑ ประวัติของพระอานนท์โดยย่อ

ประวัติและความเป็นมาของพระอานนท์ ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาถึง พระอานนท์ในราชวงศ์ศากยะ การออกบวชของพระอานนท์ การบรรลุโสดาปัตติผล คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์ การบรรลุพระอรหันต์ของพระอานนท์ ชีวิตในบั้นปลายของพระอานนท์ และชาติในอดีตของพระอานนท์ ตามลำดับ ดังนี้

๓.๑.๑ พระอานนท์ในราชวงศ์ศากยะ

พระอานนท์ในราชวงศ์ศากยะ พระอานนท์ เป็นเจ้าชายองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์ศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะพระราชบิดาพระนามว่า “พระเจ้าอมิตกน” ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา มีศักดิ์เป็นพระเจ้าน้า (จุนีตา) ของพระพุทเจ้า ส่วนพระมารดาไม่ปรากฏพระนามเมื่อนับโดยความสัมพันธ์แห่งพระญาติแล้ว จึงมีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทเจ้า นักปราชญ์ไทยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส กล่าวว่า พระอานนท์เป็นโอรสของพระเจ้าสุทกน พระมารดาพระนามว่ากสิโคตมี^๑

^๑ พระมหาจิตติภัทร อจลธโม (จันทร์คุ้ม), “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗, หน้า ๘-๙.

เมื่อคราวประสูติแล้ว พระญาติทั้งมวลของท่านให้รำเรงบันเทิงใจ พระประยูรญาติจึงขนานพระนามแก่ท่านว่า “อานันทะ”^๒ นอกจากนั้นท่านยังเป็นสหชาติ คือ เกิดขึ้นพร้อมกัน ซึ่งในที่นี้หมายถึงผู้ที่เกิดในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ๗ อย่างคือ

- ๑) พระเทวีมารดาของพระราहुล
- ๒) อานันทะ
- ๓) ฉันทะ
- ๔) กาฬทายีอมตย์
- ๕) พระยาม้ากัณฐกะ
- ๖) ต้นมหาโพธิพฤกษ์
- ๗) หม้อชุมทรัพย์ทั้ง ๔ (สังขนิธิ, เอลนิธิ, อุบลนิธิ, บุณฑริกนิธิ)^๓

ในเรื่องที่เกี่ยวกับชาติภูมิของพระอานนท์ ได้มีผู้รู้ทั้งหลายกล่าวไว้หลายท่านด้วยกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ที่มาเกี่ยวกับชาติภูมิของพระอานนท์นั้น จะมาจากแหล่งที่เดียวกันคือ จากพระไตรปิฎก มีทั้งที่เป็นภาษาบาลีและเป็นภาษาไทย และมีสาระหรือใจความที่ใกล้เคียงกัน ดังเช่นที่ผู้วิจัยจะได้นำมาเสนอเพื่อพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้

“พระอานนท์เป็นโอรสของพระเจ้าสุกโกทนะ พระอนุชาอีกพระองค์หนึ่งพระเจ้าสุทโธทนะกับพระมารดาพระนามว่ากัสาโคตมี และเป็นสหชาติกับพระบรมศาสดา”^๔

“พระอานนท์เกิดในวรรณะกษัตริย์เป็นโอรสของเจ้าชายสุกโกทนะ พระอนุชาอีกองค์หนึ่งของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางกัสาโคตมี”^๕

^๒ ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๔๙/๔๕๐.

^๓ ชู.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๖๙/๙.

^๔ พระมหาสิทธิการ, **หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๕.

^๕ บรรจบ บรรณรุจิ, **อัสติมหาสาวก**, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๓.

“หากลำดับศักดิ์ตามสายโลหิตแล้ว พระอานนท์ก็มีฐานะเป็นพระอนุชาของพระบรมศาสดา เพราะพระเจ้าสุกโกทนะเจ้าศากยวงศ์เป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ คือ พระบิดาของท่าน และพระนางกัศยปาคือพระมารดา”^๖

๓.๑.๒ การออกบวชของพระอานนท์

การออกบวชของพระอานนท์ได้ศึกษาถึง แรงจูงใจ และวิธีการในออกการบวช ดังนี้

๑) แรงจูงใจในการออกบวชพระอานนท์ ออกบวชโดยการชักชวนของเจ้าชายอนรุทธ ศากยราชกุมาร ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพุทธบิดาและพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ภายหลังพรรษาที่ ๒ แห่งการตรัสรู้ พร้อมทั้งด้วยศากยกุมารและโกสิยะกุมารอีก ๔ พระองค์ คือ ภัททิยะ ภคุ กิมพิละ และเทวทัต จึงรวมเป็น ๖ พระองค์ด้วยกัน ได้พร้อมใจกันออกจากพระนครด้วย จาตุรงคเสนา ครั้นดำเนินไปโดยระยะทางไกลพอสมควรแล้วก็สั่งบังคับให้จาตุรงคเสนาเหล่านั้นกลับ ทั้งหมด ยกเว้นนายอุบาลีพนักงานภูษามาลา ติดตามรับใช้ใกล้ชิดเพียงคนเดียว แล้วเดินทางไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จประทับอยู่ ณ อนุปิยอัมพวัน แคว้นมัลละ แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบท ณ ที่นั้น และได้พร้อมใจกันกราบทูลพระพุทธเจ้าให้บวชนายอุบาลีก่อน โดยให้เหตุผลว่า พวกข้าพระองค์เป็น เจ้าชายเชื้อสายศากยะถือตัวจัด นายอุบาลีนี้ก็รับใช้พวกข้าพระองค์มาช้านาน ขอพระพุทธองค์ได้ โปรดบวชให้นายอุบาลีก่อนเถิด เพื่อพวกข้าพระองค์จักได้ไหว้เขาได้ ด้วยวิธีการนี้จะช่วยให้พวกข้า พระองค์ลดความถือตัวลงได้ พระพุทธเจ้าก็ทรงทำตามที่เขาเหล่านั้นทูลขอ และทรงบวชให้อู บาลีก่อน จึงบวชให้เจ้าศากยะและเจ้าชายโกสิยะเหล่านั้นภายหลัง

พระอานนท์ได้เข้ามาสู่พระพุทธศาสนาเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพุทธบิดา ดัง ข้อความที่มีปรากฏในพระอรรถกถาสามันตปาสาทิกา พระอรรถกถาพุทธวงศ์ และสังฆเภทชั้นธกะ ดังนี้ ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพุทธบิดาและพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ภายหลัง พรรษาที่ ๒ แห่งการตรัสรู้ ดังกล่าว

การออกบวชของพระอานนท์ การบวชในพระพุทธศาสนานั้นตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล จนถึงในปัจจุบันนี้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้มี ๓ วิธีคือ (เอหิภิกขุอุปสัมปทา วิธีไตรสรณคมน์ และวิธี ญัตติจตุตถกรรม

^๖ วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, ประวัติพุทธบริษัท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒.

ในพระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า “พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตภิกษุทั้งหลาย คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะ ๑ รูป รวมเป็น ๖ รูป จัดเป็นพวกแรก สหายเก่าของพระยสะอีก ๕๕ รูป จัดเป็นพวกหลัง รวมเป็น ๖๑ รูป” บวชแก่กุลบุตรผู้ประสงค์จะบวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ภายหลังพระพุทธรูปทรงยกเล็กและทรงอนุญาตพระสารีบุตรบวชราหุลกุมารด้วยวิธีอุทฺตจตุตถกรรม ขณะที่ประทับอยู่ที่นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ ก็ทรงอนุญาตพระสารีบุตรบวชราหุลกุมารซึ่งอายุไม่ครบ ๒๐ ปี พระสารีบุตร ทูลถามบวชด้วยวิธีใด พระพุทธรูปก็ทรงอนุญาตบวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ภายหลังที่ทรงยกเล็กไปแล้วในคราวที่ทรงอนุญาตวิธีอุทฺตจตุตถกรรม

อรรถกถาสมันตปาสาทิกา ได้กล่าวถึงจำนวนภิกษุที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาไว้ว่า ครั้งปฐมโพธิกาล พระพุทธรูปเจ้าทรงให้กุลบุตรอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้นและภิกษุผู้อุปสมบทด้วยวิธีนี้มีจำนวน ๑๓๔๑ รูป คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะกับพระผู้เป็นสหายเก่าอีก ๕๕ รูป พระภัททวคคีย์ ๓๐ รูป พระปุราณชฎิล ๑,๐๐๐ รูป ปริพาชกรรวมกันพระอัครสาวกทั้งสองอีกเป็น ๒๕๐ รูปและพระองค์ลีมาลอีก ๑ รูป จึงกล่าวว่าภิกษุ ๑,๓๐๐ รูปและภิกษุเหล่าอื่นอีก ๔๐ รูป ทั้งพระเถระผู้มีปัญญาอีก ๑ รูป ภิกษุเหล่านั้นท่านกล่าวว่าเป็นเอหิภิกขุ

จากหลักฐานชี้ชัดว่า พระนันทะมิได้อยู่ในกลุ่มนี้ด้วย จึงไม่น่าจะบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา แต่ในที่แห่งเดียวกันนี้ ท่านก็ได้กล่าวอีกว่า มิใช่แต่ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุ แม้ภิกษุเหล่าอื่นกันยังมีอีกมากคือ เสดลพราหมณ์และบริวาร ๓๐๐ รูป พระมหากัปปินะกับบริวาร ๑,๐๐๐ รูป กุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป พวกปารายิกพราหมณ์ ๑๖,๐๐๐ รูป (รวม ๒๗,๓๐๐ รูป) แต่ภิกษุเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์มิได้ลงแสดงไว้ เพราะพระอุบาลีเถระมิได้แสดงไว้ในพระวินยปิฎก จึงได้กล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด และภิกษุเหล่านี้คือ ๒๗,๐๐๐ รูป และอีก ๓๐๐ รูปภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ท่านกล่าวว่าเป็นเอหิภิกขุ

ในอรรถกถาพุทธวงศ์กล่าวว่า พระพุทธรูปมีพระประสงค์โปรดพระประยูรญาติ จึงแวดล้อมด้วยพระชีนาสพ ๒๐,๐๐๐ รูป คือ ภิกษุชาวเมืองอังคะและชาวเมืองมคธ ๑๐,๐๐๐ รูป ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป เสด็จจากกรุงราชคฤห์ถึงเมืองกบิลพัสดุ์สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ ๒ เดือน จึงถึง

อรรถกถาพุทธวงศ์นี้ กล่าวถึงภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป ซึ่งมีอยู่ก่อนที่พระนันทะ สามเณรราหุล และพวกของพระอานนทจะบวช ฉะนั้น การที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงภิกษุ

ชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป เป็นเอหิภิกขุชั้นนั้นจึงน่าจะหมายเอาภิกษุกลุ่มนี้เท่านั้น ไม่รวมถึงพระนันทะ

ดังนั้น พระนันทะรวมทั้งกลุ่มของพระอานนท์ด้วย จึงน่าจะเป็นกลุ่มที่อยู่นอกเหนือจากภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป “เวลานั้นพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอุปสมบทวิธี คือ การรับกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยวิธีอุทฺตจตุตถกรรมขึ้นในพระธรรมวินัยแล้ว ฉะนั้นอุปสัมปทาทั้ง ๗ คือ ภัททิยะ อนรุทธ อานนท์ ภัคคุ กิมพิละ เทวทัต และอุบาลี จึงจำเป็นต้องอุปสมบทด้วยวิธีอุทฺตจตุตถกรรม ตามพระธรรมวินัย สำหรับพระอานนท์นั้นได้พระ เพล็กฐสีกะ เป็นพระอุปัชฌาย์”

๒) วิธีการในการออกบวชของพระอานนท์ ในสังฆเภทชั้นธกะ วินัยปิฎก จุลวรรคว่า ครั้งนั้น เจ้าชายภัททิยะ อนรุทธะ อานนท์ ภัคคุ กิมพิละ และเทวทัต เป็น ๗ ทั้งอุบาลี เสด็จพร้อมด้วยเสนา ๔ เหล่า เหมือนเสด็จประพาสราชอุทยานในกาลก่อน ฉะนั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ องค์ เสด็จไปไกลแล้วสั่งเสนาให้กลับ แล้วเดินข้ามพรมแดน ทรงมอบทรัพย์ให้ พร้อมส่งอุบาลีให้กลับ อุบาลีเมื่อจะกลับ คิดว่าเจ้าศากยะจะฆ่าตนเสียด้วยเข้าใจว่า อุบาลีให้ศากยกุมารทั้งหลายออกบวช อุบาลีจึงตัดสินใจออกบวช เขาเอาทรัพย์สมบัติแขวนไว้บนต้นไม้ จึงพูดว่า ของนี้เราให้แล้ว ผู้ใดเห็น ผู้นั้นจงนำไปเถิด แล้วเข้าเฝ้าศากยกุมาร ต่อมาศากยกุมาร พาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า พวกหม่อมฉันเป็นเจ้าศากยะยังมีมานะ อุบาลีเป็นผู้รับใช้หม่อมฉันมานาน ขอพระผู้มีพระภาคจงให้อุบาลีบวชก่อนเถิด พวกหม่อมฉันจักทำการอภิเวท การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่อุบาลี โดยให้เหตุผลว่า ความถือตัวว่าเป็นศากยะของพวกหม่อมฉันผู้เป็นศากยะจักเสื่อมคลายลง ดังนั้น พระผู้มีพระภาคโปรดให้อุบาลีบวชก่อน ให้ศากยกุมารบวชต่อภายหลัง

การบวชของพระอานนท์ในเรื่องอุปัชฌาย์นั้น ยังไม่มีความแน่ชัดว่าใครเป็นพระอุปัชฌาย์ ในโภชนวรรค วินัยปิฎก กล่าวว่า ท่านพระเพล็กฐสีสะพระอุปัชฌาย์ของท่าน ในพระวินัยปิฎกและอังคุตตรนิกาย และอรรถกถาธรรมบทมิได้แสดงว่าใครเป็นพระอุปัชฌาย์ แสดงเพียงว่า บวชในสำนักของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าพระพุทธเจ้าประทานบวชให้ด้วยพระองค์เอง หรือทรงอนุญาตให้พระเพล็กฐสีสะเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ ซึ่งก็เป็นได้ทั้ง ๒ ทาง

จากข้อความดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่าการออกบวชของพระอานนท์นั้น มีหลักฐานเกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์อยู่ ๒ ประการ คือ พระพุทธเจ้าเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยพระองค์เองอย่างหนึ่ง หรือมอบหมายพระเพล็กฐสีสะเป็นพระอุปัชฌาย์แทนพระองค์อย่างหนึ่ง ซึ่งก็เป็นไปได้ทั้งสอง

ทาง หรือจากแนวความคิดว่า พระอานนท์ได้อุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา เพราะตามพุทธประวัติ นั้น สาวกที่ได้ เอตทัคคะนั้น จะต้องอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทุกองค์ พระอานนท์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงมีความประสงค์ที่จะบรรพชาเป็นพระภิกษุเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์ และพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดงนั้น พระอานนท์ก็ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน เนื่องด้วยพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระญาติกับพระอานนท์นั่นเอง จึงได้ตามเสด็จออกบวช ดังนั้น แรงจูงใจให้พระอานนท์ออกบวช ก็เพราะการออกบวชของประยูรญาติ และศรัทธาในเทศนาของพระพุทธองค์ และออกบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา หรือวิธีอุตตัจจุตรกรรม ก็อาจเป็นไปได้

๓.๑.๓ การบรรลุโสดาปัตติผลของพระอานนท์

การบรรลุโสดาปัตติผลของพระอานนท์ได้ศึกษาถึง การศึกษาและการบรรลุปัตติผล ดังนี้

การบรรลุโสดาปัตติผลของพระอานนท์นั้นมีปรากฏในสังฆเภทชั้นธกะ และอานันทสูตร ข้อความในสังฆเภทชั้นธกะ วินัยปิฎก จุลวรรค ได้แสดงไว้ว่า

ในระหว่างพรรษานั้นเอง ท่านพระภัททิยะ ได้ทำให้แจ้งซึ่ง วิชชา ๓ ท่านอนุรุธะ ได้ยังทิพยจักขุให้เกิด ท่านพระอานนท์ได้ทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล พระเทวทัตได้สำเร็จฤทธิ์ชั้นปุณณ

ในปฐมโพธิกถากล่าวว่า ต่อมาพระภัททิยะได้บรรลุวิชชา ๓ ภายในพรรษานั้น พระอนุรุธะ ได้บรรลุทิพยจักขุญาณ และต่อมาได้รับฟังพระธรรมเทศนามหาปฐกสูตรแล้วบรรลุอรหัตผล พระอานนท์ได้บรรลุโสดาปัตติผล พระภคคุ และพระกิมฬิละได้บรรลุอรหัตผล ส่วนพระเทวทัตได้บรรลุจตุตถฌาน มีฤทธิ์ชั้นปุณณ

อานันทสูตร ได้แสดงไว้ว่า สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล ท่านพระอานนท์เถระ เรียกภิกษุทั้งหลาย มา กล่าวว่า

ดูกรอาวุโสทั้งหลาย ท่านพระปุลณณมันตานีบุตรมีอุปการะ

มากแก่พวกเราเหล่าภิกษุใหม่ ท่านกล่าวสอนเราด้วยโอวาท

อย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านอานนท์ เพราะถือนั่น จึงมีตณหา มานะ

ทิฐิ เป็นเรา เพราะไม่ถือนั่นจึงไม่มีตัณหา มานะ ทิฐิว่าเป็น
 เรา เพราะถือนั่นอะไรจึงมีตัณหา มานะ ทิฐิว่า เป็นเราเพราะ
 ไม่มีตัณหา มานะ ทิฐิว่าเป็นเรา เพราะไม่ถือนั่นอะไร จึงถือนั่น
 อะไร จึงมีตัณหา มานะ ทิฐิว่าเป็นเรา เพราะมาถือนั่นอะไร
 จึงไม่มีตัณหา มานะ ทิฐิว่า เป็นเรา เพราะถือนั่นรูป เวทนา
 สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงมีตัณหา มานะ ทิฐิ ว่าเป็นเรา
 เพราะไม่ถือนั่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงไม่มี
 ตัณหา มานะ ทิฐิ ว่าเป็นเรา...^๗

ดูก่อนอานนท์ เปรียบเสมือนสตรีหรือบุรุษรุ่นหนุ่มสาว มีนิสัยชอบแต่งตัว ส่องดูเงาหน้า
 ของตนที่กระจก หรือภาชนะน้ำอันใสบริสุทธิ์ผุดผ่อง เพราะยึดถือจึงเห็น เพราะไม่ยึดถือ จึงไม่ยึดจึง
 ไม่ถือจึงไม่เห็น ฉนใด

ดูก่อนอานนท์ เพราะถือนั่นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงมีตัณหา มานะ ทิฐิ
 ว่าเป็นเรา เพราะไม่ถือนั่นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงไม่มีตัว ตัณหา มานะ ทิฐิว่า
 เป็นเรา ฉนนั่นเหมือนกันแล

ดูก่อนอานนท์ ท่านสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง...

หลักจากนั้นพระอานนท์จึงสรุปให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เพราะการที่พระอานนท์ได้ฟังธรรม
 จาก พระปุลณมณตานีบุตรอีกทีหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เราเหล่าภิกษุใหม่ ท่านสอนพวก
 เราด้วยโอวาทนี้ พวกเราทั้งหลายเมื่อได้ฟังธรรมนั้นแล้วจึงได้ตรัสรู้ธรรม เพราะฟังธรรมเทศนาของ
 พระปุลณมณตานีบุตร จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า พระอานนท์บรรลุธรรมใน
 ขณะที่ได้รับอุปสมบทแล้ว และร่วมรับฟังธรรมนั้นขณะที่เป็นพระภิกษুবวชใหม่ร่วมกันกับพระภิกษุ
 บวชใหม่องค์อื่นๆ พระอานนท์ได้บรรลุธรรมขั้นโสดาปัตติผลนั้น มีหลักฐานอยู่ ๒ ประการ คือ บรรลุ
 ธรรมจากการฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าที่แสดงในพรรษาแรกที่ออกบวช อย่างหนึ่ง และฟังโอวาทของ
 พระปุลณมณตานีบุตรอย่างหนึ่ง ซึ่งมีหลักฐานจากพระไตรปิฎกทั้งสิ้น

^๗ ส.ป. ๑๗/๑๙๓/๑๐๓-๑๐๔๔.

๓.๑.๔ คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์

การศึกษาคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์ที่สำคัญพอสรุปได้ ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) **อภิญ्ञธรรม** พระอานนท์เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะน่าศรัทธาควรแก่การเคารพ ในมหาปรินิพพานสูตร ได้กล่าวไว้ว่า พระอานนท์นั้นมี อภิญ्ञธรรม คือ ธรรมอันนำอัสจรรย ๔ ประการ คือ
 - (๑) ถ้าภิกษุบริษัทเข้าไปเพื่อจะเห็นพระอานนท์ ด้วยการที่ได้เห็น ภิกษุบริษัทนั้นย่อมยินดี
 - (๒) ถ้าพระอานนท์แสดงธรรมในภิกษุบริษัทนั้น แม้ด้วยการแสดงธรรม ภิกษุบริษัทนั้นก็ยินดี ภิกษุบริษัทยังไม่อัมเลย
 - (๓) อานนท์ย่อมningไปในเวลานั้น ถ้าภิกษุณีบริษัท...อุบาสกบริษัท...อุบาสิกาบริษัทเข้าไปเพื่อจะเห็นอานนท์ ด้วยการที่ได้เห็นอุบาสิกาบริษัทนั้นก็ยินดี
 - (๔) ถ้าอานนท์แสดงธรรมในอุบาสิกาบริษัทนั้น แม้ด้วยการแสดงอุบาสิกาบริษัทนั้นก็ยินดี อุบาสิกาบริษัทยังไม่อัมเลย อานนท์ย่อมningไปในเวลานั้น

๒) บทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในปัจจุบันจากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า พระอานนท์นั้นเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและพระพุทธรองค์ทรงสรรเสริญในหมู่ภิกษุทั้งหลายให้ทราบให้ทราบถึงคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวพระอานนท์ โดยเรียกว่า “เอตทัคคะ” ซึ่งเป็นตำแหน่งที่พระพุทธรองค์ประทานแก่เหล่าสาวกที่มีความโดดเด่น และหลักฐานที่ปรากฏจากการที่พระอานนท์เป็นผู้มีคุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนั้น ตามที่พระพุทธรองค์ได้ทรงกล่าวไว้นั้น คือ ผลจากการที่พระอานนท์ได้ร่วมทำสังคายนาครั้งที่ ๑ การคิดค้นออกแบบลักษณะของเครื่องนุ่งห่มในพระพุทธศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และความสำคัญในด้านอื่นอีกหลายประการ คือ การทูลถามปัญหาต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ดังนั้นสารสรุปถึงบทบาทของพระอานนท์ในด้านที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนา บทบาทที่ปรากฏในปัจจุบัน และในชุมชนชาดก ดังนี้

บทบาทที่ปรากฏที่ปรากฏในปัจจุบันมี ๔ ประการ คือ

- (๑) บทบาทที่มีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างความมั่นคงในพระพุทธศาสนา ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑
- (๒) บทบาทในด้านวรรณกรรม คือ การทำต้นแบบเครื่องนุ่งห่มของนักบวชในพุทธศาสนา

(๓) บทบาทที่มีคุณค่าต่อพุทธศาสนาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง

(๔) บทบาทในด้านอื่นๆ เช่น การทูลถามปัญหาที่เป็นประโยชน์ เป็นผู้มีความรอบรู้ ฯลฯ

บทบาทที่ปรากฏในอุณฺหชาดก ดังนี้

ในอุณฺหชาดก ได้กล่าวไว้ว่า พระอานนท นอกจากเป็นผู้ที่เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ๕ ประการ คือ

๑. เป็นพหูสูต คือ เป็นผู้ได้สดับรับฟังมาก
๒. เป็นผู้มั่งคั่ง คือ มีสติมั่นคง
๓. เป็นผู้มั่งคั่ง คือ มีวิธีการจำสิ่งต่างๆ ได้ดี
๔. เป็นผู้มั่งคั่ง คือ มีวิธีทรงจำไว้
๕. เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือ รับใช้พระพุทธเจ้า

๓) คุณสมบัติพิเศษที่เป็นอุปนิสัยของพระอานนท ผู้ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติอีก ๗ ประการ คือ

- (๑) อากมสมาบัติ ถึงพร้อมด้วยการศึกษาเล่าเรียน
- (๒) อธิคมสมาบัติ ถึงพร้อมด้วยการบรรลุโสดาปัตติผล
- (๓) ปุพฺพเหตุสมาบัติ ถึงพร้อมด้วยเหตุแห่งสาวกบารมีญาณ
- (๔) อัถถตถปริปฺจุฉา ถึงพร้อมด้วยการถามสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช่ประโยชน์
- (๕) ติตถวาสสมาบัติ ถึงพร้อมด้วยการอบรมคุณธรรมแก่ผู้สอน
- (๖) โยนิโสมนสิการสมาบัติ ถึงพร้อมด้วยปัญญาพิจารณาเหตุผลอย่างรอบคอบ
- (๗) พุทธอุปัฏฐกสมาบัติ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพุทธอุปัฏฐาก

๔) คุณธรรมพิเศษที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท อังคุตรนิกาย กล่าวถึงพระอานนท์กับพระสารีบุตรสนทนาธรรมกันไว้หลายเรื่อง เช่น ปรินิพพาน สมာธิ ภิกษุผู้ฉลาด ภิกษุผู้ไม่สตั๊บ หลังจากสนทนาธรรมกันแล้ว พระสารีบุตร กล่าวสรรเสริญว่าเป็นผู้มีคุณธรรม ๖ ประการ คือ

- (๑) เป็นผู้ได้เรียนได้ฟังมาก
- (๒) เป็นผู้แสดงธรรมตามที่ได้เรียนได้ฟังมาโดยพิสดาร
- (๓) เป็นผู้สาธยายธรรมโดยพิสดาร
- (๔) ตรีกตรอง พ่งพิจารณาธรรมโดยรอบคอบ
- (๕) เป็นผู้อยู่ใกล้พระเถระผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา
- (๖) เป็นผู้ได้เรียนถามพระเถระเหล่านั้นตามกาลเวลาอันสมควร

๕) ความเป็นพหูสูต พระอานนท์เป็นผู้เฝ้าต่อการศึกษาเล่าเรียน ท่องบ่น สาธยายและทรงจำไว้ซึ่งพระสัทธรรม คือ พระไตรปิฎก ด้วยจึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นพหูสูต เป็นคลังแห่งพระธรรม เพราะสามารถทรงจำพระพุทูปจน์ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น และยังจำเอาจากสำนักของภิกษุมิพระสารีบุตรเป็นต้น ออก ๒๐,๐๐๐ พระธรรมชั้น จึงรวมเป็นธรรมที่ทรงจำไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้น นับว่าเป็นผู้มีสติปัญญาดี มีความทรงจำดี ฟังครั้งเดียวไม่ต้องไต่ถามอีกก็จำไว้ได้ถึง ๖๐,๐๐๐ บท ๑,๕๐๐ คาถา โดยไม่เลอะเลือน ไม่คลาดเคลื่อน

๖) ผู้มีสติสัมปชัญญะความรอบคอบ พระอานนท์เป็นผู้มีความคิดเฉลียวฉลาด สังเกต ทูลถาม เปรียบเทียบ อาทิ ครั้งหนึ่งท่านสังเกตเห็นรัศมีของดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ จึงเปรียบเทียบว่ามีรัศมีเปรียบเทียบกับพระรัศมีของพระพุทธเจ้าไม่ได้ พระอานนท์ทูลถาม โดยส่วนมากเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษาปฏิบัติ เผยแผ่ ปัญหาธรรมะ และสาเหตุที่พระพุทธองค์ทรงแยมพระโอษฐ์ และทรงนิ่งเฉย... เมื่อพบเหตุการณ์เกิดขึ้นหรือบุคคลก็ดี จึงทูลถามเหตุผล พระพุทธองค์ทรงเล่าให้ฟังเสมอ อาทิ ทูลถามถึงคติภายหน้าของชาวบ้านนาทิกะยานอันประเสริฐของชาวนุสโสณิพราหมณ์ ทูลขอพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในที่ลับหลังให้ฟังอีกครั้ง หรือโดยตรงก็มี อาทิ อานันทสูตร ศีลानสูตร อธิมุตติสูตร อ้นธกวินทสูตร มหาปรินิพพานสูตร มหานิทานสูตร มหาสุทสสนสูตร ฯลฯ

๓) **ผู้มีโลภธรรม** ความอ่อนถ่อมตน พระอานนท์เป็นพระเถรองค์หนึ่งที่มีความอ่อนถ่อมถ่อมตน ซึ่งจะเห็นได้ว่า พระอานนท์ สนทนากับพระภิกษุรูปใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุทั่วไปหรือพระเถระเจ้าผู้ใหญ่ก็ตาม พระอานนท์จะเจรจาด้วยความเคารพในคำพูดของผู้อื่นเสมอมา เช่น ครั้งหนึ่งพระมหากัสสปะเถระได้ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร จึงได้ส่งทูตให้ไปนิมนต์พระอานนท์มาสวดอนุสาวนา แต่ท่านมีอาจที่จะรับนิมนต์ของพระมหากัสสปะเถระเจ้าได้ เพราะพระอานนท์มีอาจที่จะระบุชื่อของ พระมหากัสสปะเถระในการสวดอนุสาวนาได้

๔) **ผู้มีมชฌิมปฏิบัติ** คือนิสัยประหยัด พระอานนท์เป็นผู้มีนิสัยประหยัดหาผู้เสมอได้ยากในเครื่องอุปโภคบริโภคให้คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ในปัจจัยสี่ที่มีผู้เลื่อมใสถ่อมมาถวายเพื่ออุปถัมภ์อำนวยการความสะดวกแก่ภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และเคร่งครัดพระธรรมวินัยตามความเหมาะสมแก่สมณวิสัย ซึ่งมีเรื่องกล่าวไว้ในคัมภีร์และพระอรรถกถาธรรมบทว่า

พระเจ้าอุเทนกับพระมหะสีขณะประทับอยู่ในพระราชอุทยาน พระมหะสีทราบข่าวการมาของพระอานนท์ที่มีความปิตินดี และได้ทูลถามพระสวามีไปเยี่ยมพระเถระแต่ละครั้งได้ฟังพระธรรมเทศนาก็ยังมีจิตเลื่อมใส ได้ถวายผ้าเพื่อจีวร ๕๐๐ ผืน เป็นธรรมเนียม ครั้นพระเจ้าอุเทนทรงทราบ ก็ทรงรู้สึกไม่พอพระทัย จึงได้เสด็จไปหาแล้วตรัสถามว่า พระคุณเจ้าจะเอาผ้าเหล่านี้ไปทำอะไรบ้าง ท่านก็อธิบายให้ทรงสดับโดยลำดับว่า จะเอาไปถวายแก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่าคร่ำคร่า ส่วนจีวรคร่ำคร่าก็จะเอาไปทำผ้าแพดาน ผ้าแพดานก็จะเอาไปทำผ้าปูฟูก ผ้าปูฟูกก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดธูลี ผ้าเช็ดธูลีเก่าก็จะเอาไปโคลกขยำกับโคลนแล้วฉาบทาฝา พระเจ้าอุเทนทรงเลื่อมใสว่า พระสมณศากยะบุตรเหล่านี้รู้จักประหยัด และใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด จึงได้ถวายผ้าเพื่อจีวรอีก ๕๐๐ ผืน

๕) **ผู้มีเมตตาธรรม** พระอานนท์เป็นพระเถระผู้มีความเมตตาต่อผู้อื่นด้วยความจริงใจ เพราะครั้งอดีตที่เป็นกษัตริย์นั้น พระอานนท์เป็นกษัตริย์ที่มีความเมตตาต่อผู้ที่เป็นบริวาร เป็นผู้ปกครองด้วยหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการเหมือนผู้เป็นพระราชบิดา ดังนั้นอุปนิสัยที่ติดมาก่อนในอดีตชาติ ยังคงทำให้ท่านมีอุปนิสัยบางอย่างเหมือนเดิม เมื่อพระอานนท์ได้อุปสมบทแล้ว จึงมีหลักพรหมวิหาร ๔ ดังเช่นเมื่อครั้งอนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นไข้หนัก พระอานนท์ถามถึงอาการไข้ของอนาถปิณฑิกเศรษฐีด้วยความเป็นห่วง ประกอบด้วยจิตที่มีความเมตตาว่า

“อาการของท่านพอทนได้หรือ ยังพอเป็นไปได้ หรือ ทุกขเวทนาถอยลงไม่กำเริบหรือ การถอยลงปรากฏ การกำเริบขึ้นไม่ปรากฏขึ้นหรือ การถอยลงปรากฏอยู่การกำเริบขึ้นไม่ปรากฏอยู่หรือ ...” จากนั้นพระอานนท์เถระ จึงได้แสดงธรรมให้นาถปิณฑิกเศรษฐีได้เห็นตามหลักของความเป็นไปในธรรมที่ทำให้มนุษย์ธรรมดาได้เป็นอริยสาวกผู้ไม่สะดุ้งกลัวต่อความสลายไปแห่งสังขารทั้งปวง เพราะสังขารเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ซึ่งเป็นหลักของไตรลักษณ์

คุณสมบัติทั้ง ๙ ประการของพระอานนท์ มี อัมฤตธรรม บทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา คุณสมบัติพิเศษที่เป็นอุปนิสัย คุณสมบัติพิเศษที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมบท ความเป็นพหูสูต มีสติสัมปชัญญะ มีโสรจธรรม มีมัชฌิมาปฏิบัติ และมีเมตตาธรรม ดังปรากฏเอกสารต่าง ๆ

๓.๑.๕ การบรรลุพระอรหัตของพระอานนท์

การบรรลุพระอรหัตของพระอานนท์ ได้ศึกษาถึงลักษณะบรรลุธรรมที่ต่างออกไปจากพระอรหันต์องค์อื่น

พระอานนท์ได้สำเร็จพระอรหัตผลเป็นพระอเสขบุคคล ที่ไม่ได้อยู่ในอริยาบถสี่ หลักจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน ก่อนการทำสังคายนา ๑ วัน

ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกกล่าวว่า พระอานนท์ ในคืนที่จะบรรลุพระอรหัตนั้น ท่านได้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างหนัก ด้วยการเจริญกายคตาสติ กำหนดการเคลื่อนไหวแห่งอริยาบถ แต่แล้วก็ไม่สามารถที่จะบรรลุพระอรหัตได้ เพราะท่านปฏิบัติอย่างเคร่งเครียดเกินไป จึงทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน ท่านจึงคิดที่จะบำเพ็ญให้พอเหมาะ จึงได้ลงจากที่จงกรมแล้วกลับเข้าสู่ที่พัก เพื่อพักผ่อน ในขณะนั้นเอง จิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะความไม่ยึดมั่นด้วยอุปทาน

ในอรรถกถาพระวินัยปิฎก และอรรถกถาทีฆนิกายกล่าวว่า ท่านจงกรมอยูภายนอกวิหาร เมื่อไม่สามารถบรรลุคุณวิเศษได้ จึงคิดถึงพระดำรัสที่ตรัสว่า “อานนท์ เธอเป็นผู้ได้ทำบุญไว้แล้ว จงหมั่นประกอบความเพียรเถิด จักเป็นผู้หาอาสวะมิได้โดยฉับพลัน” ธรรมดาว่าโทษแห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มี เราคงปรารถนาความเพียรมากไปกระมัง จึงเป็นเหตุให้จิตฟุ้งซ่าน ดังนั้นเราจึงประกอบความเพียรให้สม่ำเสมอ ครั้นดำริอย่างนี้แล้วจึงลงจากที่จงกรมล้างเท้าแล้วเข้าไปสู่วิหาร นั่งบนเตียง เท้าทั้งสองพ้นจากพื้น ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอน ขณะนั้นเอง จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่ยึดมั่นในอุปทาน

๓.๑.๖ ชีวิตในปณิพพานของพระอานนท์

ชีวิตในปณิพพาน หลังจากที่ท่านได้ช่วยพระมหากัสสปะเถระทำสังคายนาแล้ว ท่านจะใช้เวลาส่วนใหญ่ให้หมดไปด้วยการอบรมสั่งสอนประชาชน และฝึกอบรมชายหนุ่มทั้งหลาย เช่น ทสมะ แห่งอัฐกนกคร โมคคัลลานะ และสุกโตเทยบุตร เป็นต้นอยู่ ๔๐ ปี เมื่ออายุได้ ๑๒๐ พรรษา จึงพิจารณาเห็นอายุสังขารเหลืออยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น ดังนั้น ท่านจึงคิดคำนึงถึงที่ที่จะนิพพาน และพิจารณาที่เป็นที่นิพพานของพระสาวก เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ นิพพานที่สระอโนดาต พระสารีบุตรนิพพานในห้องที่ท่านเกิด พระมหาโมคคัลลานะนิพพานเหนือแผ่นศิลา พระราหุลนิพพานบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อนึ่ง พระพุทธเจ้าก็เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานระหว่างไม้รังทั้งคู่ ที่สาละวันทยานของเจ้ามัลละ ใกล้กรุงกุสินารา ตามที่ทรงปรารภมาแล้ว ดังนั้น ท่านจึงตกลงใจที่จะนิพพานเหนือฝั่งแม่น้ำโรหิณีซึ่งอยู่ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองโกลิยะ เมื่อประชาชนที่อาศัยอยู่ทราบข่าว จึงพากันไปยังฝั่งแม่น้ำโรหิณี และต่างฝ่ายต่างต้องการที่จะให้ท่านไปนิพพานที่ฝั่งของตนๆ โดยอ้างเหตุผลว่า เป็นผู้ที่มีอุปการะมากต่อท่าน แต่อีกฝ่ายก็ไม่ยอม ด้วยอ้างเหตุผลเดียวกัน ท่านคิดว่า ถ้าเราจะนิพพานทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง การทะเลาะจะเกิดขึ้นแน่นอน ดังนั้นท่านจึง เข้าเตโชกสิณเหาะขึ้นไปบนอากาศเหนือแม่น้ำโรหิณีแสดงธรรมแก่มหาชนแล้วอธิษฐานเท่านั้น เปลวไฟได้ลุกไหม้สรีระของท่าน อัฐธาตุแตกออกเป็น ๒ ส่วน ตกลงที่ฝั่งทั้งสองมหาชนพากันเศร้าโศกปริเวทนาการ ดุจแผ่นดินจะกล่มทลายเหมือนเมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

๓.๑.๗ ชาตินิพพานของพระอานนท์

ชาตินิพพานของพระอานนท์ ได้มีการศึกษาถึง เคยเกิดเป็นราชกุมาร เคยเกิดเป็นมนุษย์ และเทวดา เคยเป็นสัตว์เดียรัจฉาน เคยเกิดเป็นพระราชา และเคยเกิดเป็นหญิง ดังนี้

๑) เคยเกิดเป็นราชกุมาร

ในกาลก่อนนั้น พระอานนท์ได้เคยเป็นผู้ตั้งจิตปรารถนาที่จะเป็นพุทธอุปัฏฐากไว้ตั้งแต่ศาสนาของพระเจ้าปทุมุตระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นนั้นท่านเป็นโอรสของพระเจ้าอนันตราชกับพระนางสุเมธานีนีมีนามว่า “สมณกุมาร” เป็นพระกนิษฐภคินีของพระพุทธเจ้าปทุมุตระ ครั้นเจริญวัยแล้ว

สุนนกุมาร ในฐานะรัชทายาททรงได้รับมอบหมายจากพระบิดาให้ไปปกครองโกศคาม ซึ่งอยู่ห่างจากนครหงสาวดีประมาณ ๑๒๐ โยชน์

ครั้งหนึ่ง เมืองชายแดนเกิดการจลาจลขึ้น พระกุมารทรงปราบจลาจลนั้นได้สำเร็จความสามารถนี้ทำให้พระราชบิดาทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากและรับสั่งให้เข้าเฝ้าโดยด่วน ครั้นพระกุมารทรงเข้าเฝ้าก็ทรงพระราชทานพรให้ตามที่พระกุมารต้องการ พระกุมารเห็นเป็นโอกาสที่จะได้อุปัฏฐากพระพุทเจ้า จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระราชบิดา หม่อมฉันไม่ปรารถนาสิ่งอื่นใด นอกจากทูลขอโอกาสอุปัฏฐากพระพุทเจ้ากับพระสาวกด้วยปัจจัยสี่ ตลอด ๓ เดือน

พระราชบิดาทรงรับสั่งให้ขอพรอย่างอื่น เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมาพระองค์ถวายเป็นอุปัฏฐากพระพุทเจ้าด้วยพระองค์เองไม่เคยทรงอนุญาตให้ใครอุปัฏฐาก แต่พระกุมารกราบทูลยืนยันขอรับพรอย่างเดิมไม่ทูลขอพรอย่างอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ พระราชบิดาครั้นจะปฏิเสธก็เกรงจะทำให้พระโอรสเสียพระทัย จึงบ่ายเบี่ยงให้ไปทูลขอโอกาสกับพระพุทเจ้าเอง

พระราชกุมาร จึงทูลลาไปเฝ้าพระพุทเจ้าปทุมุตระซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ภายในพระคันธกุฎี จึงไม่ได้โอกาสที่จะเข้าเฝ้าต่อเมื่อได้รับการช่วยเหลือจากพระสุนนเถระพุทธุปุปะฐากจึงมีโอกาสได้เข้าเฝ้า

พระสุนนเถระพุทธุปุปะฐากทำหน้าที่ถวายเป็นอุปัฏฐากรับใช้พระพุทเจ้าปทุมุตระเป็นดุจเลขาธิการ ส่วนพระองค์ ใครก็ตามที่ต้องการจะเข้าเฝ้าพระพุทเจ้าขณะที่ประทับอยู่ภายในพระคันธกุฎีหรือในที่หลีกเร้นก็ตาม ต้องแจ้งให้พระสุนนพุทธุปุปะฐากทราบก่อนทุกครั้ง เพื่อที่ท่านจะได้พิจารณาถึงความเหมาะสมและความจำเป็นก่อนแล้วจึงนำขึ้นกราบทูลพระพุทองค์ให้ทรงทราบ ส่วนจะได้เข้าเฝ้าหรือไม่ นั้นขึ้นอยู่กับพุทธุวินิจฉัย ในกรณีของเจ้าชายสุนนกุมารนี้ก็เช่นกัน พระสุนนพุทธุปุปะฐากได้นำขึ้นกราบทูลพระพุทองค์ให้ทรงทราบ พระพุทเจ้าปทุมุตระทรงตอบตกลงโดยดุษณีภาพ

สุนนกุมาร ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทเจ้า ในขณะที่เดียวกันก็ทรงเลื่อมใสในตัวพระสุนนพุทธุปุปะฐากด้วย ที่ท่านมีวิธีการเข้าเฝ้าพระพุทเจ้า ด้วยการดำเนินเข้าไปเฝ้าภายในพระคันธกุฎี ครั้นกลับออกมาแจ้งข่าวการเข้าเฝ้าให้พระราชกุมารทราบก็ใช้วิธีเดียวกัน

พระราชกุมาร เมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทเจ้าจึงทูลนิมนต์เพื่อเสด็จไปประทับจำพรรษาตลอด ๓ เดือน ที่เมืองชายแดนของพระองค์และได้ทูลถามวิธีการที่จะได้เป็นพุทธุปุปะฐากเช่นเดียวกับพระสุนนเถระบ้าง ก็ทรงได้รับคำแนะนำจากพระพุทเจ้าว่าต้องให้ท่าน รักษาศีล และให้ทำบุญอย่างอื่นสนับสนุนก็จะได้สมปรารถนา

สุนนกุมาร หลังจากเสด็จกลับไปเมืองชายแดนของพระองค์แล้ว ก็ทรงรับสั่งให้มีการเตรียมการต้อนรับเสด็จพระพุทธเจ้า และพระสาวกเป็นการใหญ่พระองค์ทรงซื้ออุทยานของโสณกุกุมพืแล้วสร้างพระคันธกุฎีและกุฏิให้เป็นที่พักทั้งกลางวันและกลางคืนสำหรับพระพุทธเจ้าและพระสาวก ครั้นทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงส่งสาสน์ไปถวายพระราชบิดาให้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเมืองโกศคาม

เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเสด็จไปยังเมืองโกศคาม และทรงพักตามวิหารรายทางต่างๆจนถึงโกศคาม พระราชกุมารได้เสด็จไปถวายการต้อนรับและทรงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของหอมหลายอย่างแล้วนำเสด็จไปสู่โสณวิหารกราบทูลถวายวิหารนั้นให้เป็นพุทธบูชา

ใกล้วันเข้าพรรษา พระราชกุมารได้ทรงชักชวนพระโอรส พระชายา และเหล่าอำมาตย์ให้ถวายทานอย่างพระองค์บ้าง ตลอด ๓ เดือน พระองค์ได้ถวายการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นประจำ และได้เสด็จไปหาพระสุนนเถระเสมอๆ ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว ก็ได้ถวายทานอีก ๗ วัน ในวันที่ ๗ ได้ถวายจีวรแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์แล้ว ตั้งมโนปณิธานว่า “ด้วยเดชแห่งกุศลกรรมที่ได้สร้างมาทั้งหมดนี้ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคตอย่างเช่นพระสุนนนี้เถิด ” พระพุทธเจ้าปทุมุตตรทรงพยากรณ์ว่า ความปรารถนาของท่านจงสำเร็จผล ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า “พระสมณโคตม ” ในอีกแสนกัปข้างหน้า

พระราชกุมารครั้งนี้ได้ฟังพุทธพยากรณ์อย่างนั้นแล้ว ก็เกิดความปีติโสมนัสยิ่งนักและได้ทำบุญอย่างอื่นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของพระองค์ จุติจากอัฐภาพนั้นแล้ว ก็ได้ไปอุปัฏฐากภพต่างๆ จนถึงกาลของพระกัสสะปะสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในศาสนาของพระกัสสะปะสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านเกิดเป็นสามัญชนได้ถวายจีวรแด่พระเถระผู้เที่ยวบิณฑบาตรูปหนึ่งด้วยจิตเลื่อมใส จุติจากอัฐภาพนั้นแล้วก็ได้เกิดบนสวรรค์ ครั้นจุติจากสวรรค์ก็ได้ลงมาเกิดเป็นพระเจ้าพาราณสีและได้ทำบุญมีการสร้างศาลา ๘ หลังถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ เป็นต้น พร้อมทั้งถวายการอุปัฏฐากด้วยปัจจัยสี่อย่างดีตลอดชีวิตของท่านในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ท่านก็ได้จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาเกิดเป็นพระโอรสของพระเจ้าอมิตตทศกยราชและได้ออกบวชเป็นพุทธสาวก และได้เป็นพุทธอุปัฏฐากสมปรารถนา ทุกประการ ในคัมภีร์อุปทาน บอกไว้ว่า ท่านเคยเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชมาแล้ว ๓๔ ชาติ เคยเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

มาแล้ว ๕๘ ชาติ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ๘๐๐ ชาติ ในชาติกได้กล่าวถึงชาติกำเนิดในอดีตชาติของท่านไว้มากมาย ทั้งที่เป็น มนุษย์ เทวดา และสัตว์เดรัจฉาน

๒) เคยเกิดเป็นมนุษย์และเทวดา

เคยเกิดเป็นมนุษย์และเทวดา เช่น เป็นสุริยกุมาร (ในเทวธัมมชาดก), เป็นจุฬาลอหิตะ (ในมถฺกชาดก), เป็นปัชชนะ (ในมจฺจชาดก), เป็นกาฬกัณณิ (ในกาฬกัณณิชาดก), เป็นราธะ (ในราธชาดก), เป็นโปฏฐปาทะ (ในราธชาดก ๒), เป็นคามณิฉัณทะ (ในคามณิฉัณทชาดก), เป็นจุลลลอหิตะ (ในสาธุชาดก), เป็นทุพพิเสนะ(ทัพพเสนะ) (ในเอกราชชาดก), เป็นโปฏฐปาทะ (ในมหาอัสนาโรชาดก) ฯลฯ

๓) เคยเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานหลายชาติ

เคยเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานหลายชาติ เช่น เป็นนกแขกเต้า (ในสังจังกีรชาดก), (มโหสถชาดก), (ราธชาดก), เป็นสุนัขจิ้งจอก (ในคณฺชาดก), เป็นหงส์บิดา (ในวินีลชาดก), เป็นเต่า (ในกัจฉปชาดก), เป็นพญาเหยี่ยว (ในจุลลปทุมชาดก), เป็นนาค (ในสสบัณฑิตชาดก), เป็นหงส์หนุ่ม (ในเนรุชาดก), เป็นปู (ในสุวรรณกัถกชาดก), เป็นพญานาค (ในมหาปทุมชาดก), เป็นสุนัขสีเหลือง (ในมหาโพธิชาดก), เป็นพญาแร้ง (ในกุณฺชาดก), เป็นวานรจุลลนันทียะ (ในจุลลนันทียชาดก) ฯลฯ

๔) เคยเกิดเป็นพระราชาหลายชาติ

เคยเกิดเป็นพระราชาหลายชาติซึ่งมีปรากฏอยู่ในชาดกต่างๆ เหล่านี้คือ (ในนิโครธมิกชาดก), (ในกุกกุรชาดก), (ในมหาสุปินชาดก), (ในโกชาขานียชาดก), (ในอาชัญญชาดก), (ในติฏฐชาดก), (ในมหิพมุขชาดก), (ในอภินหาชก), (ในกุกุทาลชาดก), (ในอิลลีสชาดก), (ในมหาสารชาดก), (ในสาธิตตชาดก), (ในพันธนโมกชาดก), (ในภักคชาดก), (ในชุนฺชาดก), (ในโมรชาดก), (ในสุสิมชาดก), (ในอังกชาดก), (ในเอกปณฺชาดก), (ในกัลยาณธัมมชาดก), ฯลฯ

๕) เคยเกิดเป็นหญิง

เคยเกิดเป็นหญิง เช่น (ในมหานารกัสสปชาดก) ในธรรมปัทมกถา เล่าไว้ว่า เคยเกิดเป็นหญิงบาทบริจาริกของชายอื่นอยู่ถึง ๑๔ ชาติ ทั้งนี้เพราะชาติก่อนนั้น ท่านได้เกิดในตระกูลช่างทองแล้วทำชู้กับภริยาของชายอื่น ครั้นตายจากภพชาตินั้นแล้วได้ไปเกิดในนรก จากนั้นจึงไปเกิดเป็นหญิง

ถึง ๑๔ ขาติ และในขาติที่ ๑๗ ท่านถูกเขาตอน เมื่อครั้งในอดีตชาติพระอานนท์ได้ ตั้งจิตปรารถนาที่จะเป็นพุทธอุปัฏฐากไว้ตั้งแต่ศาสนาของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า

สรุป จากประวัติและความเป็นมาในอดีตชาติของพระอานนท์ที่ได้นำมากล่าวถึงนี้ จะเห็นได้ว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับชาติภพต่างๆ หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา หรือตามคติความเชื่อในเรื่องของกรรม ซึ่งถือว่าเป็นหลักคำสอนสำคัญที่มีอยู่ในพุทธศาสนา ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ พระอานนท์จึงต้องอยู่ในภพภูมิตัวนี้ด้วย

๓.๒ รูปแบบการแสดงความกตัญญูกตเวทีของพระอานนท์

การแสดงความกตัญญูกตเวทีของพระอานนท์ที่มีต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระประยูรญาติ ต่อพุทธศาสนิกชนที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ต่อพระพุทธศาสนา และประชาชนทั่วไปนั้น มีดังนี้

๓.๒.๑ รูปแบบการแสดงความกตัญญูของพระอานนท์ที่มีต่อพระพุทธเจ้า

รูปแบบการแสดงความกตัญญูของพระอานนท์ที่มีต่อพระพุทธเจ้า ได้ศึกษาถึง การได้รับคัดเลือกเป็นพุทธอุปัฏฐาก

๑) การได้รับคัดเลือกเป็นพุทธอุปัฏฐาก การได้รับคัดเลือกเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระอานนท์นั้น ทั้งนี้เพราะ มูลเหตุเกี่ยวกับการเป็นพุทธอุปัฏฐาก และสังฆมติเกี่ยวกับพุทธอุปัฏฐาก ดังนี้

(๑) มูลเหตุเกี่ยวกับการเป็นพุทธอุปัฏฐาก

ในการทำหน้าที่คอยดูแลถวายงานคอยรับใช้พระพุทธเจ้า ได้เกิดขึ้นและมีมาช้านานแล้ว เพราะพระพุทธเจ้าที่ได้อุบัติขึ้นมาแล้วในโลกนี้ และที่จะมีต่อมาในอนาคตนั้น จะหาที่สิ้นสุดหรือประมาณมิได้ตามกฎของสังขธรรมคือ “ทุกสิ่งมีและเกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วดับไป” แม้ในกาลก่อนนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายล้วนแล้วแต่มีพระมหาอัครสาวก พระอัครมหาสาวิกา พระอุปัฏฐาก มหาอุบาสก มหาอุบาสิกา และสาวกผู้มีเอตทัคคะในด้านต่างๆ ทั้งสิ้น เช่น ที่ปึงกรพุทธเจ้า โภณทัตถุญะ พระพุทธเจ้า มังคลพระพุทธเจ้า สุมนพระพุทธเจ้า เรวตพระพุทธเจ้า โสภิตพระพุทธเจ้า อโนมทัสสี พระพุทธเจ้า ปทุมพระพุทธเจ้า นารทพระพุทธเจ้า ปทุมมุตระพระพุทธเจ้า เป็นต้น และในภพภาค

หน้าต่อจากพระสมณโคตมนี้ ก็จะมีพระพุทธเจ้าที่มีพระนามว่า พระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งก็จะมีพระมหาอัครสาวก พระมหาอัครสาวิกา พุทธอุปัฏฐาก มหาอุบาสก มหาอุบาสิกา และสาวกผู้มีเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่นเดียวกัน^๘

ดังนั้นในสมัยของพระสมณโคตม คือ พระอานนท์ ได้เกิดและมีขึ้นตามความเป็นพุทธเจ้า ดังเช่น พระมหาอัครสาวก พระอัครมหาสาวิกา และในการเป็นพุทธอุปัฏฐากของพระอานนท์ มีมูลเหตุที่เกิดขึ้น ดังต่อไปนี้

ในครั้งปฐมพุทธกาล พระพุทธเจ้าไม่มีภิกษุที่ทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากเป็นประจำ ทำให้พระองค์ทรงได้รับความลำบากหลายครั้ง เช่น ครั้งหนึ่งพระนาคสมาละเป็นผู้ทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จทางไกล ครั้นถึงทาง ๒ แพร่ง พระนาคสมาละก็กราบทูลยืนยันที่จะไปตามทางของตนแล้วขอให้พระพุทธเจ้ารับบาตรและจีวรของพระองค์แล้ววางไว้พื้นดินแล้วจากไปพระพุทธเจ้าต้องทรงถือบาตรและจีวรของพระองค์เองเสด็จไปแต่ลำพัง^๙ เพราะในช่วง ๒๐ พรรษาแรกพระพุทธเจ้าของเรายังไม่พระภิกษุที่ทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากเป็นประจำ^{๑๐}

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถีทรงรับสั่งในที่ประชุมสงฆ์ว่า พระองค์ชรามากแล้ว ภิกษุบางรูปได้ทอดทิ้งพระองค์ไปตามที่ตนเองปรารถนาจะไปบางรูปได้วางบาตรและจีวรของพระองค์ไว้ที่พื้นแล้วก็จากไปเสีย จึงขอให้สงฆ์เลือกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นผู้ทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากประจำ

เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสดังนั้นแล้วต่างก็สลดใจ ทันทันนั้นเองพระเถระอสีติมหาสาวกต่าง ๆ เช่นพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ ได้ลุกขึ้นอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้วทูลขออาสาเป็นผู้ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐาก แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้หมด

ส่วนพระอานนท์ยังคงนั่งนิ่งมิได้ทูลขอรับอาสาอย่างพระสาวกทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายจึงเตือนให้ทูลขอตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากนั้นบ้าง ท่านตอบว่า ชื่อว่าตำแหน่งที่ขอได้มานั้นจะมีประโยชน์

^๘ สุชีป ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๒.

^๙ ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๘๔.

^{๑๐} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๑๙/๒๖๑.

อะไร ถ้าพระพุทเจ้าทรงพอพระทัยในตัวกระผม พระองค์ก็ควรรับสั่งเองว่า อานนท์เธอจงอุปัฏฐากเราเถิด

พระพุทเจ้าตรัสว่า อย่าเลยภิกษุทั้งหลาย ไม่มีผู้ใดสามารถจะทำให้พระอานนท์เกิดความอุตสาหะได้ แต่เมื่อพระอานนท์รู้อยู่เธอจักอุปัฏฐากเรา เมื่อภิกษุได้ฟังพระดำรัสเช่นนั้นก็ทราบพุทประสงค์ว่า พระพุทเจ้าต้องการให้พระอานนท์รับตำแหน่งพุทอุปัฏฐาก^{๑๑}

(๒) สังขมติเกี่ยวกับพุทอุปัฏฐาก

ในพรรษาที่ ๒๐ พระพุทเจ้า ขณะที่ประทับอยู่ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถี ทรงรับสั่งในที่ประชุมสงฆ์ว่า พระองค์ทรงพระชรามากแล้ว ภิกษุบางรูปได้ทอดทิ้งพระองค์ไปตามทางที่ตนต้องการจะไป บางรูปได้วางบาตรจีวรของพระองค์ไว้ที่พื้นดินแล้วก็เดินหลีกไปเสีย จึงขอให้สงฆ์เลือกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นอุปัฏฐากประจำ ภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้วต่างก็รู้สึกสังเวชสลดใจ ทนได้นั้นเอง พระสารีบุตรได้ลุกขึ้นอภิวาทพระพุทเจ้าแล้วทูลขอรับอาสาเป็นพุทอุปัฏฐากประจำ แต่พระพุทเจ้าทรงห้ามไว้ว่าอย่าเลยสารีบุตร เธออยู่ ณ ที่ใด ที่นั้นๆ ก็ไม่สูญเปล่า โอวาทของเธอก็เหมือนกับโอวาทของพระพุทเจ้าทั้งหลาย เธออย่าพอใจทำกิจ คือ การอุปัฏฐากเราเลย

ต่อจากนั้น พระอสีติมหาสาวกทั้งหลายมีพระโมคคัลลานะเป็นต้น ได้ลุกขึ้นอภิวาทพระพุทเจ้าแล้วทูลขอรับอาสาเป็นผู้อุปัฏฐากเช่นเดียวกับพระสารีบุตร แต่พระพุทเจ้าทรงห้ามไว้ทั้งหมด ส่วนพระอานนท์ยังคงนั่งนิ่งมิได้ทูลขอรับอาสาอย่างพระมหาสาวกทั้งหลาย พวกภิกษุตกเตือนให้ทูลขอรับตำแหน่งนั้นบ้าง ท่านกลับตอบว่า ชื่อว่าตำแหน่งที่ได้มาด้วยการขอนั้นจะมีประโยชน์อะไร ถ้าพระพุทเจ้าทรงพอพระทัยในตัวกระผม พระพุทองค์ก็ควรรับสั่งเองว่า อานนท์เธอจงเป็นอุปัฏฐากเราเถิด^{๑๒}

๒) การทำหน้าที่อุปัฏฐากพระพุทเจ้า การศึกษาบทบาทของการอุปัฏฐากของพระอานนท์ได้มีการศึกษาถึง รูปแบบบทบาทการอุปัฏฐากตามหน้าที่ปกติและรูปแบบทำหน้าที่สนองงานที่ได้รับมอบหมายจากพระพุทเจ้า และรูปแบบกิจกรรมพิเศษ ดังนี้

^{๑๑} อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๓/๒๖๑-๒๖๒.

^{๑๒} วติน อินทสระ, พระอานนท์พุทอนุชา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔-๒๕.

(๑) รูปแบบบทบาทการอุปัฏฐากตามหน้าที่ปกติ

รูปแบบบทบาทการอุปัฏฐากตามหน้าที่ทั่วไป ได้แก่ การอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า และพระสาวก เช่น การถวายการอารักขาพระพุทธเจ้าตามหน้าที่ปกติ หรือในเวลากลางคืนก็จะกำหนดเวลาในการถวายการอารักขาพระพุทธเจ้าด้วยความจงรักภักดี ซึ่งทำหน้าที่ในการปฏิบัติ ดังนี้

๑. คอยรับฟังพุทธปฏิภาณว่ามีพระประสงค์สิ่งใด พระอานนทจะสามารถเข้าไปเฝ้าได้ตลอดเวลา

๒. เป็นยามเฝ้าอยู่ข้างนอก เพื่อที่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา มีเหตุเร่งด่วนอยากเข้ากราบทูล พระอานนทก็เป็นคนรับเรื่องเหล่านั้นไว้คอยกราบทูลพระพุทธเจ้าในยามเช้า หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตื่นจากบรรทมแล้ว

๓. เป็นผู้ถือประทีปเดินรอบบริเวณพระคันธกุฎีถึง ๘ ครั้งด้วยคิดว่า หากง่วงนอนเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรียกจักไม่สามารถขานรับได้ จึงไม่ยอมวางประทีปตลอดทั้งคืน

พระอานนท ท่านตั้งใจทำหน้าที่อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าด้วยความตั้งใจ ปฏิบัติงานด้วยความเคารพและจงรักภักดี ทั้งอดทนไม่หวั่นไหวต่อความเหนื่อยยากลำบากเพื่อให้งานในหน้าที่สำเร็จเรียบร้อย งานในหน้าที่อุปัฏฐากที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันถวายพระพุทธเจ้า คือ

(๑) ถวายน้ำเย็น น้ำร้อน

(๒) ถวายไม้สีฟัน

(๓) นวดพระหัตถ์และพระบาท

(๔) นวดพระปฤษฎางค์

(๕) ปัดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณพระคันธกุฎี^{๑๓}

นอกจากนี้ท่านทำหน้าที่ทั้งกลางคืนด้วย คือ กลางคืนท่านจะกำหนดเวลาไว้ว่าเวลานี้พระพุทธร่องค์ต้องการอย่างนี้แล้วเข้าเฝ้า เมื่อเสร็จกิจเฝ้าก็ออกมาอยู่ภายนอกพระคันธกุฎีในคืนหนึ่งๆ

^{๑๓} อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๕๔-๔๕๕.

ท่านถือประทีปเดินรอบบริเวณพระคันธกุฎีถึง ๘ ครั้งด้วยคิดว่า หากง่วงนอนเมื่อพระพุทธรูปเจ้าตรัสเรียกจักไม่สามารถมารับได้ จึงไม่ยอมวางประทีปทั้งคืน^{๑๔}

พระอานนท์ ชยันในการทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากกว่าภิกษุผู้ที่เคยอุปัฏฐากพระพุทธรูปเจ้ามาแล้ว ไม่มีใครทำได้เหมือนอย่างท่าน เพราะภิกษุเหล่านั้นไม่รู้พระทัยของพระพุทธรูปเจ้าดีจึงทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากได้ไม่นาน แต่พระอานนท์ท่านรู้พระทัยของพระพุทธรูปเจ้าดีจึงทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากได้นาน^{๑๕}

(๒) รูปแบบทำหน้าที่สนองงานที่ได้รับมอบหมายจากพระพุทธรูปเจ้า

พระพุทธรูปเจ้าได้บำเพ็ญพุทธกิจต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก บางครั้งพระองค์ก็ทรงให้พระสาวกไปดำเนินการแทน พระอานนท์ท่านก็เป็นอีกสาวกท่านหนึ่ง ที่ได้รับหมายจากพระพุทธรูปเจ้าให้ไปดำเนินการแทน เช่น

๑. พระพุทธรูปเจ้าให้ไปประกาศว่าบาตรแก้วที่ผลิตจันท์ที่ได้สมรู้ร่วมคิดกับพระเมตตियะและพระภุมมชกะกล่าวใส่ร้ายพระทัพพมัลลบุตรว่า เสพเมถุนธรรมกับชายาเก่าของท่าน^{๑๖}

๒. การให้นางยักษิณีเข้าเฝ้าเพื่อระงับการจ้องล้างจ้องผลาญซึ่งกันและกัน^{๑๗}

๓. การให้เรียกภิกษุชาวนครเวสาลีเข้าเฝ้าเพื่อฟังอานาปานสติ^{๑๘} ท่านได้รับสั่งจากพระพุทธรูปเจ้าให้แจ้งข่าวการจักเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ป่าไม้สาละ แก่พวกมัลลกะชัตริย์กรุงกุสินารา^{๑๙}

๔. การให้ไปรับบิณฑบาตประจำในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้า ปเสนทิโกศลแทนพระพุทธรูปเจ้า แม้ว่าในระยะหลัง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงลี้มไปบ้างท่านก็ไปรับบิณฑบาตเป็นประจำมิได้ขาด^{๒๐}

^{๑๔} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๕๔-๔๕๕.

^{๑๕} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๔๔๓-๔๔๔.

^{๑๖} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๖๖/๔๖๔๗.

^{๑๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๗๓.

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๘๕/๔๖๔-๔๖๕.

^{๑๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๐-๒๑๑/๑๕๘-๑๕๙.

^{๒๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑๐-๑๒.

๕. การให้ไปสอนธรรมแก่พระนางมัลลิกาและพระนางวาสภขัตติยา พระมเหสีทั้งสองของพระเจ้าปเสนทิโกศล ในพระราชานิเวศน์ แทนพระพุทธร่องค์^{๒๑}

การที่พระอานนท์เถระท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้ทำหน้าที่แทนดังกล่าวมานี้เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของท่านในฐานะผู้ทำหน้าที่ผู้อุปฐากพระพุทธเจ้าอันเป็นแนวทางในการทำหน้าที่ผู้อุปฐากที่ควรนำมาเป็นแบบอย่าง เพราะท่านได้สนองงานที่ท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า

(๓) รูปแบบกิจกรรมพิเศษของพระอานนท์ รูปแบบกิจกรรมพิเศษมี รูปแบบสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้า รูปแบบการขอพร และรูปแบบการป้องกันเกรียติคุณ

๑. รูปแบบสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้าโดย การแสดงความจงรักภักดียอมสละชีวิตแทนพระพุทธร่องค์ พระอานนท์นอกจากทำหน้าที่พุทธอุปฐาก ท่านยังเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระพุทธเจ้า ยอมสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้าได้ ไม่เกรงกลัวต่อภัยอันตรายใดๆ เช่น การยืนขวางทางช้างนาฬาคีรีที่กำลังตกมัน บ้าคลั่งเพราะได้ดื่มน้ำจันทน์เข้าไปมากเกินอัตราที่เคยดื่มอยู่เป็นประจำ จึงทำให้ช้างนาฬาคีรีมีความบ้าคลั่งไล่ทำร้ายบุคคลเป็นจำนวนมาก พอมาถึงตรงหน้าพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ก็ตรงเข้ามาหาเพื่อทำร้ายพระพุทธเจ้า โดยมีพระอานนท์ยืนขวางกั้นอยู่ แต่ด้วยบารมีเมตตาต่อสัตว์ของพระพุทธเจ้าที่มีต่อสัตว์ พระพุทธร่องค์จึงทรงตรัสให้พระอานนท์หลีกไปถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์จึงได้หลีกไป เพราะพระพุทธร่องค์ทรงใช้พระเมตตาปราบช้างนาฬาคีรีจึงหายพิษในที่สุด

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสชมความกตัญญูของพระอานนท์ที่มีต่อพระพุทธร่องค์ว่ามีใช้แต่ในชาตินี้เท่านั้น แม้ในอดีตชาติเมื่อครั้งที่พระองค์และพระอานนท์มีกำเนิดเป็นสัตว์เดียรัจฉาน พระอานนท์ก็ยอมสละชีวิตตนเพื่อช่วยพระพุทธร่องค์มาแล้ว โดยพระพุทธร่องค์ได้ตรัสเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวกับการสละชีวิตของพระอานนท์ใน จุลลหังสชาดก ในจุลลหังสชาดกแสดงให้เห็นถึงการยอมสละชีวิตของสุนัขหงส์เพื่อแสดงความกตัญญูทวนเวียนที่มีต่อพญาหงส์ซึ่งเป็นหัวหน้าฝูงของหงส์ในมหาหังสชาดก พระพุทธร่องค์และพระอานนท์มีกำเนิดเป็นสุวรรณหงส์ พระอานนท์ยอมสละชีวิตตนเพื่อช่วยพระพุทธร่องค์ และเพราะความกล้าหาญของหงส์ที่เป็นเสนาบดี (คือพระอานนท์) ที่ยอมสละ

^{๒๑} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑๐/๓๔.

ชีวิตตนเพื่อช่วยพญาหงส์ซึ่งเป็นทั้งเจ้านายและมิตร ทำให้นายพรานเกิดจิตเมตตายอมปล่อยทั้งพญาหงส์และหงส์ที่เป็นเสนาบดี

๒. รูปแบบการทูลขอพรของพระอานนท์ ภายหลังจากที่พระอานนท์ได้รับการแต่งตั้งจากมติของสงฆ์ให้ทำหน้าที่ในการอุปฐากพระพุทธเจ้าแล้ว จึงได้ทูลขอพร ๘ ประการ และพรที่ทูลขอนั้นมีเงื่อนไขทั้งปฏิเสธและขอร้อง โดยที่ ๔ ข้อแรก เป็นเงื่อนไขปฏิเสธและ ๔ ข้อหลัง เป็นเงื่อนไขขอร้องจากพระพุทธเจ้า ว่า

๑. พระพุทธเจ้าจักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๒. พระพุทธเจ้าจักไม่ประทานบิณฑบาตอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๓. พระพุทธเจ้าจักไม่โปรดให้ข้าพระองค์ไปในที่ปะทะกับพระองค์
๔. พระพุทธเจ้าจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์ซึ่งข้าพระองค์รับเอาไว้
๕. พระพุทธเจ้าจักเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้
๖. ข้าพระองค์นำพุทธบริษัท ซึ่งมาแต่ไกลเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ได้ในทุกขณะที่มาแล้ว
๗. ความสงสัยของข้าพระองค์มีเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น
๘. พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาอันใด ในที่ลับหลังข้าพระองค์จักตรัสพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีก^{๒๒}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพรที่เป็นเงื่อนไขปฏิเสธและขอร้องนั้นเพื่อประโยชน์อะไร ท่านก็ได้กราบทูลว่า ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๑-๔ นั้นก็เพื่อป้องกันคำครหาว่าพระอานนท์รับตำแหน่งเพื่อหวังลาสิกขาระ ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๕-๗ ก็เพื่อป้องกันคำครหาว่าพระอานนท์บำรุงพุทธเจ้าไปทำไมเพราะกิจเพียงเท่านี้พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงสงเคราะห์ ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๘ นั้นเมื่อมีคน

^{๒๒} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), *ลักษณะพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๕๙.

มาถามว่าคาถานี้ สูตรนี้ ชาดกนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ที่ไหน ถ้าตอบเขาไม่ได้ก็จักถูกตำหนิว่าพระอานนท์นี้ เฝ้าติดตามพระพุทธเจ้าเหมือนเงาติดตามตัวอยู่เป็นเวลานานทำไมเรื่องเพียงเท่านี้ไม่รู้ ครั้นพระอานนท์ ได้ทูลชี้แจงอย่างนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าประทานพร ๘ ประการตามที่ทูลขอทุกประการ พระอานนท์ได้รับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก และได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงกาลที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานเป็นระยะเวลาถึง ๒๕ พรรษา พระอานนท์ เมื่อได้รับหน้าที่พุทธอุปัฏฐากแล้วก็ตั้งใจปฏิบัติงานด้วยความเคารพและจงรักภักดีกว่าพระสาวกองค์อื่นๆ ที่เคยปฏิบัติมาแล้ว

๓. รูปแบบความกตัญญูที่แสดงถึงการปกป้องพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าและสถาบันสงฆ์ หลังจากทำการร่วมทำสังคายนาเสร็จสิ้นแล้ว พระอานนท์ถูกที่ประชุมสงฆ์ตำหนิด้วยสาเหตุ ๕ ประการคือ

- (๑) ไม่ทูลถามเรื่องสิกขาบทเล็กน้อยว่าได้แก่อะไรบ้าง
- (๒) เวลาเย็บจีวรของพระพุทธเจ้า ได้ใช้เท้าหนีบชายผ้าด้านหนึ่งไว้ (ผ้าวัสสิสาฎก)
- (๓) ปลอ่ยให้สตรีถวายบังคมพระพุทธรูประจันน้ำตาเปื้อนพุทธรูป
- (๔) ไม่กราบทูลให้พระพุทธรูปองค์ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกับ เมื่อพระองค์ทรงทำนิมิตโองาส
- (๕) ขวนขวายให้สตรีได้บวชในพระธรรมวินัย

พระอานนท์ ได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่เห็นอาบัติทุกกฎนั้น แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอแสดงทุกกฎนั้น ณ บัดนี้”^{๒๓}

รูปแบบการทำหน้าที่อุปัฏฐากของพระอานนท์ท่านสามารถปฏิบัติได้โดยมิให้ชาดกบกพร่องท่านปฏิบัติหน้าที่ด้วยความศรัทธาและเสียสละความสุขส่วนตัวทุกอย่างเช่น ตื่นก่อน นอนทีหลัง ตั้งใจฟังว่า จะมีรับสั่งอะไร และใส่ใจหาความรู้ที่พระพุทธรูปองค์ทรงประทาน เมื่อพระอานนท์ได้รับหน้าที่อุปัฏฐากก็ตั้งใจปฏิบัติงานตามหน้าที่ด้วยความเคารพจงรักภักดีกว่าพระสาวกอื่นๆ ที่เคย

^{๒๓} อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์สาส์ต, พระพุทธศาสนาหายาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๙.

ปฏิบัติมาแล้วทั้งหมด ไม่หวั่นไหวต่อความเหนื่อยยากลำบากเพื่อให้งานในหน้าที่ลุล่วงไปด้วยดี^{๒๔} และรูปแบบการแสดงความกตัญญูทวนเวียนต่อพระพุทธเจ้าของพระอานนท์ มี ๓ รูปแบบ คือ รูปแบบปกติ รูปแบบที่ได้รับมอบหมาย และรูปแบบกิจกรรมพิเศษ

๓.๒.๒ รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพระประยูรญาติ

รูปแบบการแสดงความกตัญญูของพระอานนท์ที่มีต่อพระประยูรญาติ ได้ศึกษาถึงการช่วยให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีให้บวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา และการหวนกลับไปแสดงธรรมแก่พระประยูรญาติก่อนที่จะปรินิพพาน ดังนี้

๑) รูปแบบการช่วยให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี

พระอานนท์เป็นผู้มีจิตเมตตา เห็นความทุกข์ยากของคนอื่นไม่ค่อยได้คอยหาโอกาสให้ความช่วยเหลือเท่าที่จะสามารถทำได้ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร แม้ในหมู่พระประยูรญาติ ท่านก็มีจิตใจเอื้ออารีย์ทำการสงเคราะห์แก่ฐานะ จะเห็นได้จากการที่ท่านช่วยให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชในพระพุทธศาสนาได้เป็นผลสำเร็จ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงเลื่อมใสศรัทธา บรรณานาที่จะได้บวชในสำนักของพระพุทธเจ้า พระนางเคยทูลอ้อนวอนขออนุญาตบวชเป็นภิกษุณีมาแล้ว ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากนครกบิลพัสดุ์สู่นครเวสาลีและประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลापามหาวัน พระนางพร้อมด้วยหญิงบริวารจำนวนมากซึ่งต่างก็มีจิตที่แน่วแน่และเด็ดเดี่ยวที่จะได้บวชเป็นภิกษุณี จึงพร้อมใจกันปลงพระเกศานุ่งห่มผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด เสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ด้วยพระบาทเปล่า ติดตามพระพุทธเจ้าไปจนถึงปามหาวันเพื่อทูลขอบรรพชาอุปสมบท แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาตเช่นครั้งก่อน พระนางเสียพระทัยและขมขื่นยิ่งนัก จึงประทับยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตูปามหาวัน พระอานนท์ได้พบพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระบาททั้งสองพอง พระวรกายเกลือกกลั้วด้วยธุลี มีทุกข์เสียพระทัย มีพระพักต์นองด้วยน้ำพระเนตรประทับยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตู จึงได้ถาม ครั้นทราบความโดยตลอดแล้ว ก็มีใจ

^{๒๔} พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอานนท์ในฐานะพุทธอุปัฏฐาก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๐.

กรุณาสงสาร ปราบปรามที่จะช่วยเหลือ จึงขอให้พระนางทรงรออยู่ก่อน แล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลอ้อนวอน เพื่อให้พระพุทธองค์ประทานบรรพชาอุปสมบทแก่พระนางพร้อมด้วยหญิงบริวาร พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า อานนท์ เธออย่าพอใจให้สตรีออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยของเราเลย แม้ว่าพระอานนท์จะทูลอ้อนวอน ๒-๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าก็ยังไม่ทรงอนุญาต ท่านจึงคิดทูลขออนุญาตโดยปริยายอื่น ด้วยการยกปัญหาขึ้นทูลถามว่า หากสตรีออกบวชในพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงประกาศแล้วจะสามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า “สามารถกระทำได้”

พระอานนท์ จึงกราบทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นขอพระพุทธองค์ทรงพระกรุณาประทานบรรพชาอุปสมบทให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาของพระพุทธองค์ซึ่งทรงมีอุปการะมาก ทรงประทับประคองเลี้ยงดู ถวายพระชิรธาราแด่พระองค์ตั้งแต่พระชนนีสวรรคตแล้ว ให้พระองค์ได้เสวยดูพระชนนีตลอดมา ขอพระพุทธเจ้าโปรดประทานโอกาสให้สตรีได้บวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงประกาศแล้วเถิด

พระพุทธเจ้า เมื่อทรงสดับคำวิงวอนของพระอานนท์ ซึ่งประกอบด้วยคำพรรณาถึงความดีของพระมาตุจฉา เสริมให้เกิดญาติสังคหอุปการธรรมในพระทัยแรงกล้าขึ้น ประกอบด้วยบารมีธรรมของพระนางมหาปชาบดีโคตมี สมบูรณ์บริบูรณ์แล้วสนับสนุน ก็สามารถทำให้พระพุทธเจ้าทรงน้อมพระทัยให้ทรงพระกรุณาและเมื่อได้ทรงพิจารณาค้นหาธรรมมาป้องกันอันตรายที่จะพึงมี และเป็นเหตุอนุญาตให้สตรีได้อุปสมบท แล้วตรัสว่า อานนท์ ถ้าหากพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับ

ครุธรรม ๘ ประการได้แล้วไซ้ เราตถาคตก็จะอนุญาตให้อุปสมบทตามที่พระนางปวารณา และการยอมรับครุธรรม ๘ ประการของพระนางนั้นแล เป็นการได้อุปสมบทของพระนาง

พระอานนท์ ครั้นได้ฟังพระดำรัสอย่างนั้นแล้ว มีความปีติยินดีอย่างยิ่ง เรียนครุธรรม ๘ ประการจากพระพุทธเจ้าแล้ว กลับไปแจ้งให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีและหญิงบริวารทราบตามนั้นทุกประการ^{๒๕}

พระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระดำรัสว่า ข้าแต่พระอานนท์ดิฉันยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ จะไม่ละเมิดตลอดชีวิต เปรียบเสมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มที่รักสวयัรغام เมื่ออาบน้ำ

^{๒๕} วิ.จ. (บาลี) ๗/๔๐๒/๒๓๑-๓.

สระเกล้าแล้วได้พวงมาลัยอุบล พวงมะลิหรือพวงลำดวน แล้วประคัมประคองด้วยมือทั้งสองยกขึ้นไว้เหนือเศียรเกล้า ฉะนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีพร้อมทั้งหญิงบริวารได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีวงศ์ในพระพุทธศาสนาด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ^{๒๖}

ครุธรรม ๘ ประการ ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่ภิกษุณีพึงปฏิบัติด้วยความสักการะเคารพจนตลอดชีวิต คือ

- ๑) ภิกษุณีแม้บวชร้อยพรรษาแล้วก็ต้องกราบไหว้ภิกษุแม้บวชวันเดียว
- ๒) ภิกษุณีจะอยู่ในวัดที่ไม่มีภิกษุไม่ได้
- ๓) ภิกษุณีต้องไปถามวันอุโบสถและเข้าไปฟังโอวาทจากภิกษุทุกกึ่งเดือน
- ๔) ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้วต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่ายโดยสถานทั้ง ๓ คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน โดยรังเกียจ
- ๕) ภิกษุณีต้องอาบัติหนัก ต้องประพติมานต์ในสงฆ์สองฝ่าย (คือภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ๑๕ วัน)
- ๖) ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์สองฝ่ายเพื่อนางสิกขมานา
- ๗) ภิกษุณีไม่พึงด่า ไม่พึงบริภาษภิกษุไม่ว่าจะโดยปริยายใด ๆ
- ๘) ไม่ให้ภิกษุณีว่ากล่าวภิกษุแต่ภิกษุว่ากล่าวภิกษุณีได้^{๒๗}

๒) รูปแบบการการแสดงธรรมแก่พระประยูรญาติ พระอานนท์เถระได้จำเริญชนมายุถึง ๑๒๐ ปี นับว่าอายุยืนนานที่สุด ท่านพิจารณาเห็นว่ากาลที่จะปรินิพพานได้คลิบคลานมาถึงแล้ว ท่านจะพยายามบรรจงหยิบยื่นความสมประสงค์ ความสามัคคีธรรม และความสันติสุขของบ้านพี่เมืองน้องทั้งสองฝั่งแม่น้ำโรहिणीให้ราบรื่นที่สุด โดยยึดเอาบทเรียนจากการเสด็จปรินิพพานของพระบรมศาสดาที่กรุงกุสินารา มาประยุกต์ใช้อย่างละเอียดละไมที่สุด ซึ่งบทเรียนสุดท้ายที่ยากที่ใครจะคาดเดาถึง ช่างอัศจรรย์ะ ตระการตาและบันเทิงใจอย่างยิ่ง

ใกล้กำหนดหมดอายุขัย พระอานนท์ก็อำลาพระญาติทั้ง ๒ ฝ่าย อำลาบริษัททั้งสี่ ๒ พระนคร ท่านเข้าเตโชกสนลอยขึ้นไปในอากาศอยู่เหนือกลางแม่น้ำโรहिणी แล้วแสดงธรรมแก่พระญาติทั้ง

^{๒๖} วิ.จ. (บาลี) ๗/๔๐๒/๒๓๑-๗.

^{๒๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๓/๓๑๖-๓๑๗.

๒ ฝ่าย ทั้งฝ่ายพระชนกและพระชนนี ทั้งฝ่ายพระนครกบิลพัสดุ์และฝ่ายนครเทวทหะ เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระญาติและมหาชนกกำลังชื่นชมดูตมกับธรรมเทศนาภันท์ปรินิพพาน ขณะที่ท่านลอยอยู่ในอากาศก็อธิษฐานจิตขอให้เกิดเตโชธาตุ รุ่งโรจน์โชตินาการเผาสุริยาร่างของท่านโดยพลัน

ในบัดดลนั้น ด้วยแรงอธิษฐานอริยธำมะของพระอานนท์ก็แบ่งแยกแล้วตกลงบนฝาดฝั่งทั้งสองของแม่น้ำโรหิณี เพื่อแบ่งให้แก่พระญาติทั้งสองฝ่ายเท่าๆกัน ด้วยแรงอธิษฐานก็เกิดเป็นปาฏิหาริย์บันดาลความประสงค์ของพระเถระให้พลันสำเร็จประจักษ์แก่พระญาติทั้งสองฝ่ายทุกประการ

การปรินิพพานของพระอานนท์เถระ นความขึ้นบานมาสู่พระญาติทั้งสองฝ่าย พร้อมด้วยความบันเทิงในธรรม และความมหัศจรรย์ในปาฏิหาริย์ของท่านเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นทั้ง ๒ พระนคร จึงพร้อมใจกันสร้าง “อานนทเจดีย์” ขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิของพระอานนท์เถระเจ้า แทนองค์พระอานนท์เถระ เป็นปูชนียสถานที่งามสง่าคู่บ้านคูเมือง เหนือฝั่งทั้งสองของแม่น้ำโรหิณีในยุคนั้น

ท่านพระอานนท์มีปฏิปทาเป็นที่ประทับใจประทับใจให้เราได้ศึกษาเจริญรอยตาม แม้ในนาที่สุดท้าย ในระดับชั้นปรินิพพาน แทนที่จะเศร้ากลับสร้างความบันเทิงใจ บันเทิงธรรมพระญาติและบริษัททั้ง ๔ ในยุคนั้น ช่างสมกับชื่อ อานันทะ ของท่าน ซึ่งแปลว่า นำมาซึ่งความบันเทิงใจ ได้อย่างมหัศจรรย์^{๒๘} ดังนั้นรูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพระประยูรญาติได้กล่าวนี้มี ๒ รูปแบบ คือ รูปแบบช่วยพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้บวช และรูปแบบการแสดงธรรมแก่พระประยูรญาติก่อนปรินิพพาน

๓.๒.๓ รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพุทธศาสนิกชนที่เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

รูปแบบการแสดงความกตัญญูของพระอานนท์ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนที่มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น โดยวิธีการต้อนรับ ให้ที่พัก ให้คำปรึกษา สนทนาธรรมรอการเสด็จกลับมาของพระพุทธเจ้า เป็นต้น ดังปรากฏที่ว่า

๑. รูปแบบเป็นที่ปรึกษา ซึ่งหมายความว่า ท่านเป็นที่ปรึกษาของผู้คนที่เดินทางมาเพื่อขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จะด้วยจุดประสงค์อะไรก็ตาม แต่ส่วนมากมักจะพวักปัญหาต่างๆ มาด้วย

^{๒๘} ทองคำ ศรีโยธิน, พระอานนท์ เจ้าพระพุทธรังค์ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๓-๑๘๐.

บางครั้งปัญหานั้นก็ได้รับการแก้ไข หรือปรับปรุงประเด็นความเข้าใจในเบื้องต้นจากที่ปรึกษาคือท่านก่อน เช่น ครั้งหนึ่ง พระอานนท์ถูกพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้มีความสงสัยในเรื่อง อภิสมาจาร วจิสมาจาร และ มโนสมาจารของพระพุทธเจ้า เพราะกายสมาจาร วจิสมาจารของพระพุทธเจ้าเป็นกุศลไม่มีโทษ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความสุขเป็นผล^{๒๙}

๒. รูปแบบการนำถวายทาน ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองพาราณสีพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์ มุ่งตรงไปยังอันธวินทชนบท ชาวชนบทนั้นได้นำอาหารบรรทุกใส่เกวียนติดตามไป เพื่อจัดถวายพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์ พราหมณ์คนหนึ่งในจำนวนนั้น ก็ตั้งใจที่จะจัดอาหารถวายเช่นกัน แต่ไม่ได้โอกาส ทั้งๆที่ติดตามมา ๓ เดือนแล้ว จึงไปตรวจดูโรงครัวพบว่า ไม่มีขนมหวาน จึงเข้าไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ ซึ่งท่านก็ไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาต จึงแจ้งให้พราหมณ์นั้นทราบ^{๓๐} จัดทำขนมหวานถวายทานได้

๓. รูปแบบการแนะนำเกี่ยวกับ อานนทโพธิ์ ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐีคิดว่า พระเชตะวันวิหารของตน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์ที่อื่น วิหารก็ว่างเปล่า ไม่มีร่องรอยอะไรเลย อุบาสก อุบาสิกา นำดอกไม้ของหอมไปก็ไม่มียี่จะบูชา จึงทึ่งไว้ที่พระคันธกุฎีแล้วเข้าไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ พระอานนท์ได้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องเจตีย์ว่า มีกี่อย่าง ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า มีอยู่ ๓ อย่าง คือ สาริริกธาดูเจตีย์ บริโกลเจตีย์ และอุเทสิกเจตีย์ ดังนั้นท่านจึงได้แนะนำพระเจ้า ปเสนทิโกศล นางวิสาขามหาอุบาสิกา และอนาถบิณฑิกเศรษฐีร่วมใจกันปลูกต้นโพธิ์ ฉะนั้นโพธิ์จึงได้ชื่อว่า “อานนทโพธิ์”^{๓๑}

๔. รูปแบบแนะนำถวายผักสด ครั้งหนึ่ง เจ้าโรชมัลลกษัตริย์ทรงประสงค์ที่จะถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ แต่ไม่ได้โอกาสเพราะมีผู้คนมาถวายทานจำนวนมาก จึงเสด็จไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ซึ่งเคยเป็นพระสหายเก่า เพื่อขอคำแนะนำเรื่องที่จะถวายผักสดและขนมหวาน พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต เจ้าโรชมัลลกษัตริย์ จึงได้จัดผักสดและขนมหวานถวาย^{๓๒}

^{๒๙} ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๗๗-๘/๔๓๘

^{๓๐} วินย. (ไทย) ๕/๒๘๒/๕๓-๕.

^{๓๑} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๖/๖๖/๑๖๙/๑๗๑

^{๓๒} วินย. (ไทย) ๕/๓๐๑-๒/๘๕-๘.

๕. รูปแบบการทูลพระพุทธานุญาตจากป่าปาลิเรยกะ ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกาและภิกษุสงฆ์จากทิศต่างๆ ใครที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธานุญาต จึงพากันไปขอร้องพระอานนท์ให้นำเสด็จพระพุทธานุญาต ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่ป่าปาลิเรยกะเสด็จกลับเมืองสาวัตถี ท่านก็ได้รับทราบทูลพระพุทธานุญาตให้เสด็จกลับได้เป็นผลสำเร็จ^{๓๓}

๖. รูปแบบการตอบปัญหาธรรม ครั้งหนึ่ง ขณะที่ท่านพักอยู่ที่พระเชตะวันวิหาร นางมิคศาสาได้ไปเรียนว่า ธรรมะของพระพุทธานุญาตนั้น เอาแน่ไม่ได้ คือ คนที่ประพฤติพรหมจรรย์และคนที่ไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ก็มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ โดยนางเล่าว่า ปุราณะบิดาของนางเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ งดเว้นจากเมถุนธรรม เมื่อถึงแก่กรรมแล้ว พระพุทธานุญาตพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต และอีกคนหนึ่งชื่ออสิททัตต์ซึ่งเป็นสหายแห่งบิดาของนาง ไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ เพียงแต่สันโดษในภรรยาของตนเท่านั้น เมื่อเขาตายไปแล้ว พระพุทธานุญาตพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตเหมือนกัน พระอานนท์ก็ยอมรับว่าพระพุทธานุญาตตรัสอย่างนั้นจริง หลังจากนั้น ท่านก็นำเรื่องกราบทูลพระพุทธานุญาต พระพุทธานุญาตว่า

คนกลุ่มหนึ่งเป็นคนเลว คนอีกกลุ่มเป็นคนดี การยึดติดในคนเหล่านั้น ไม่มีประโยชน์ มีแต่ความทุกข์ แต่ใครก็ตามเว้นจากอกุศลธรรม อยู่ร่วมกันกับกลุ่มชนผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างมีความสุข กระทำกิจด้วยการฟัง ได้ความเป็นพหูสูต แหว่งตลอดทิฏฐิ ได้วิมุตติ บุคคลนั้นดีกว่า ประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวแล้วข้างต้น เพราะกระแสนแห่งธรรมเป็นผู้มีศีล มีปัญญาแต่ไม่รู้คติของกันและกัน ดังนั้นบุคคลทั้งสองจึงดี-เลว กว่ากันด้วยคุณธรรมคนละอย่าง^{๓๔}

รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพุทธศาสนิกชนมี ๖ รูปแบบ คือ รูปแบบเป็นที่ปรึกษา การแนะนำถวายทาน แนะนำเรื่องอานนทโพธิ์ แนะนำการถวายผ้ากฐน รูปแบบการทูลพระพุทธานุญาตจากป่าปาลิเรยกะ และรูปแบบการตอบปัญหาของพระอานนท์

๓.๒.๔ รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธศาสนา

รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธศาสนาของพระอานนท์ มีประเด็นที่สำคัญ ๔ รูปแบบ คือ ในด้านการสร้างความมั่นคงในพระพุทธศาสนา ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในด้านนวัตรกรรม คุณค่าต่อพระพุทธศาสนาในด้านอื่นๆ ดังนี้

^{๓๓} พุ.ธ. (ไทย) ๑/๕๕-๖.

^{๓๔} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๕/๑๑๐-๕.

๑) รูปแบบในการสร้าง ความมั่นคงในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การร่วมทำปฐมสังคายนาในครั้งที่ ๑ คือ พระอานนท์ เป็นพุทธอุปัฏฐาก เป็นผู้จดจำหลักธรรมคำสั่งสอน ทั้งหมดไว้ จึงทำให้ยังไม่สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ หรือพระอเสขะ คือ ผู้ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไปแล้ว ดังนั้น พระอานนท์จึงเป็นพระเสขะที่จะต้องศึกษาและจดจำไว้ เพื่อไม่ให้หลักธรรมคำสั่งสอนต้องสูญหายไปกับการปล่อยวางทั้งหมดทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พระอานนท์ จึงจำต้องสำเร็จเป็นพระอรหันต์ภายหลังที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว บทบาทของพระอานนท์ในการเข้าร่วมสังคายนานั้น นับได้ว่ามีความสำคัญมากต่อการสร้างความมั่นคงของพระศาสนา จึงเป็นผู้ทรงคุณค่าในทางพระศาสนา อย่างแท้จริง เพราะในช่วงหลังปรินิพพานไปแล้ว พระเถระที่เคยได้ศึกษามาโดยตรงจากการได้ยิน ได้ฟัง ได้เห็น ได้รู้ และเคยได้ปฏิบัติร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้านั้น ได้ลดจำนวนลงมากเพราะแก่ชรา หรือปรินิพพานลงไปเหลือน้อยลงทุกขณะ และผู้ที่ทรงจดจำพระธรรมวินัยได้มากเท่ากับพระอานนท์ในขณะนั้นไม่มีอีกแล้ว ดังนั้น ในการทำสังคายนาในครั้งที่ ๑หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานไปแล้ว ได้ ๓ เดือน แต่ขาดพระอานนท์เข้าร่วมในการสังคายนาครั้งนั้นไม่ได้โดยเด็ดขาด พระมหากัสสปะ ซึ่งเป็นประธานสงฆ์ในขณะนั้น ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ที่จะเลือกกระทำสังคายนาที่หน้าถ้ำสัตตบรรณคูหาเชิงเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ เลือกพระอรหันต์ได้ ๔๔๙ รูป โดยเว้นไว้ ๑ องค์ เพื่อพระอานนท์ ซึ่งเป็นเสขะบุคคลอยู่ ครั้นเมื่อใกล้ถึงวันกระทำสังคายนา ภิกษุทั้งหลายจึงได้เร่งตักเตือนให้ท่านเร่งความเพียรอย่างหนัก เพื่อให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทันเวลาสังคายนา และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในราตรีก่อนเริ่มทำสังคายนา ในท่าที่กำลังจะพักผ่อนขณะที่ศีรษะกำลังจะถึงหมอนนั่นเอง พระอานนท์จึงเป็นพระอรหันต์องค์เดียวที่ได้ชื่อว่าบรรลุธรรมในลักษณะท่าทางที่แปลกกว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย คือ เป็นลักษณะท่าทางที่ไม่ใช้อยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔

เมื่อเริ่มทำสังคายนา ที่ประชุมได้ตกลงทำสังคายนาพระวินัยก่อน โดยมีพระอุบาลีทำหน้าที่เป็นผู้วิสัชนาพระวินัย พระมหากัสสปะเป็นผู้ซักถามจนจบแล้วเสร็จ และทำสังคายนาพระสูตร และพระอภิธรรม โดยกระทำอยู่ ๗ เดือน จึงแล้วเสร็จ และมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้ทรงอุปถัมภ์ในการทำสังคายนาในครั้งนั้น ซึ่งถือว่า เป็นการเริ่มต้นในการนับการทำสังคายนา เป็นครั้งแรก^{๓๕}

คุณค่าในทางพระศาสนาของพระอานนท์ คือ การสืบทอดพระศาสนาให้มีความมั่นคงในพระธรรมวินัย เพราะแม้ว่าตัวสังฆธรรมจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ความเชื่อถือและศรัทธาของพุทธชนที่

^{๓๕} วติน อินทสระ, ธรรมนิยายอิงชีวประวัติในพุทธกาล พระอานนท์พุทธอนุชา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙.

ยังต้องพึงธรรมขั้นสมมติ คือบัญญัติที่ใช้ร่วมกันในทางโลก ย่อมต้องมีความล่งเลงสัย ไม่เที่ยงแท้ หากไม่มีที่อ้างอิงยึดถือว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก การตีความพระธรรมวินัยก็ย่อมจะมีความคลาดเคลื่อนไม่ถูกต้องตรงตามเจตนาอันแท้จริงของหลักธรรมคำสอน ความแปรปรวนวิปริตของสังคม หรือความเสื่อมถอยในธรรมของโลกมนุษย์ก็จะเริ่มเข้าสู่ความเสื่อมตามกฎของไตรลักษณ์ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น การทำสังคายนาจึงเป็นคุณและประโยชน์แก่พระศาสนาแก่เผ่าพันธุ์ของมนุษย์โดยตรง ดังนั้นพระอานนทป็นฐานะที่เป็นพุทธอุปัฏฐากจึงถือได้ว่าเป็นผู้รักษาพระธรรมวินัยให้มั่นคง และการทำให้พระธรรมวินัยมีความมั่นคงไว้ได้ นับว่าเป็นการรักษาพระศาสนาไว้ให้มีความมั่นคง

๒) รูปแบบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทบุคคลทั่วไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในทางตรงของพระอานนท คือ ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ได้ให้คำแนะนำ ปรีกษา สนทนา โต้ตอบปัญหาธรรม ในฐานะที่ท่านได้รับฟังมาจากพระพุทธเจ้าโดยตรง แล้วนำไปเผยแผ่แก่พุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่างๆ เช่น วิธีบรรยาย เป็นวิธีแสดงธรรมแบบกว้างๆ ในที่ประชุมใหญ่แก่ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสที่ต้องการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมขณะที่พักอยู่ที่วัดเชตะวัน โดยสาระสำคัญกล่าวถึง สิ่งที่ผ่านมาแล้วว่าไม่ควรนึกถึง แต่ควรพิจารณาใส่ใจถึงธรรมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีวิธีอื่น ๆ อีกที่ได้ใช้เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกมาก เช่น การอธิบายขยายความ การเปรียบเทียบ การตอบคำถาม เป็นต้น

การเผยแผ่พระพุทธานันนี้แยกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

(๑) การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป คือ แสดงธรรมแก่ภิกษุ ซึ่งเป็นนักบวชด้วยกัน แสดงธรรมแก่นางภิกษุณี แสดงธรรมแก่อุบาสก และแสดงธรรมแก่อุบาสิกา แสดงแก่บุคคลทั่วไปที่อยู่นอกพระพุทธศาสนา

(๒) การดำรงรักษาพระสัทธรรมวินัย ได้แก่ การทูลถามปัญหาต่างๆที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับพระธรรม เช่น เรื่องนิโรธ เรื่องเวทนา เรื่องไตรลักษณ์ เรื่องโลกและโลกว่างเปล่า เรื่องโลกสุญญ เรื่องอัตตา เรื่องภพ เรื่องนิพพาน เป็นต้น

๓) รูปแบบในด้านนวัตรกรรม “นวัตรกรรม” โดยความหมายแล้ว “นว” แปลว่า ใหม่ “กรรม” แปลว่า การกระทำ โดยรวมความหมายแล้ว “นวัตรกรรม” จึงหมายถึง การสร้าง การก่อสร้าง การทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้น ในด้านที่มีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาของพระอานนทในด้านนี้ ได้แก่

การออกแบบเครื่องนุ่งห่มของพระสงฆ์ในศาสนาเพื่อให้มีความเหมาะสม เช่น ตัดเย็บจีวร ทำกุลี (ผ้าขึ้นยาว) อัฏฐกุลี (ผ้าขึ้นสั้น) ทำผ้ามณฑล (กระธงใหญ่) อัฏฐมณฑล (กระธงเล็ก) การแนะนำให้พระเจ้าปเสนทิโกศล นางวิสาขา มหาอุบาสิกาและอนาถบิณฑิกเศรษฐี ร่วมใจกันปลูกต้นโพธิ์ ฉะนั้นโพธิ์ จึงได้ชื่อว่า “อาณันทโพธิ์” และการปลูกสร้างอารามอันเป็นสถานที่พำนักของพระสงฆ์ ตลอดจนเครื่องใช้สอยต่างๆ ที่จำเป็นจาก นางวิสาขา อนาถบิณฑิกเศรษฐี หรือผู้ที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอื่นๆ อีกจำนวนมาก แก่ภิกษุ ภิกษุณี ตามคำแนะนำของพระอาณันท เป็นต้น

ในด้านนี้ของพระอาณันทที่ควรกล่าวถึงคือ การแต่งกายเครื่องนุ่งห่มของพระภิกษุในศาสนาพุทธ ซึ่งมีรูปแบบและความเป็นเอกลักษณ์ของตน ความเป็นรูปแบบเฉพาะตัวหรือความเป็นเอกลักษณ์นี้ เป็นไปตามพระวินัยที่ได้บัญญัติเอาไว้ ซึ่งประกอบด้วยเหตุและผลหลักๆ คือเป็นไปเพื่อความเรียบง่าย เป็นผู้เลี้ยงง่าย และเป็นไปเพื่อไม่ทำให้เกิดกิเลสเฟื่องฟู^{๓๖}

๔) รูปแบบลักษณะพิเศษต่อพระพุทธศาสนาในด้านอื่นๆ เป็นเรื่องของคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอาณันทหลายๆอย่าง เช่น คุณสมบัติ ๔ หรือ อภิวุทธธรรม ๔ ประการ คุณสมบัติ ๕ ประการ คือ เป็นพหูสูตรเป็นผู้ที่ได้สดับตรับฟังมาก เป็นผู้มั่งคั่ง คือมีสติมั่นคง เป็นผู้มั่งคั่ง คือวิธีการจดจำสิ่งต่างๆ ได้ดี เป็นผู้มั่งคั่ง คือมีวิธีทรงจำไว้ เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือทำหน้าที่รับใช้พระพุทธเจ้า และเป็นผู้ใฝ่ในการศึกษา เป็นผู้ที่มีความรอบคอบ เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นผู้มียศยประหยัด เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มั่งคั่ง และเป็นผู้มีความจงรักภักดี เป็นต้น คุณสมบัติต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระอาณันทเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจ สิ่งเหล่านี้เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงสติปัญญา ความรู้และความสามารถของพระอาณันทได้เป็นอย่างดี จึงได้แสดงออกในทางกาย วาจา และใจ ได้อย่างเหมาะสม และเหมาะแก่การอันควร

รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธศาสนามี ๔ คือ รูปแบบในการสร้างความมั่นคงด้วยการเผยแผ่ ด้านนวัตรกรรม และรูปแบบลักษณะพิเศษที่มีต่อพระพุทธศาสนา

^{๓๖} พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม (จันทร์คุ้ม), “การศึกษาบทบาทของพระอาณันทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗, หน้า ๕๕.

๓.๒.๕ รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อประชาชนทั่วไป

การแสดงความกตัญญูต่อบุคคลทั่วไป ในที่นี้ หมายถึง บุคคลผู้มีได้นับถือพุทธศาสนา และพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา เป็นต้น เช่นลัทธิของครูทั้ง ๖ ได้แก่ ปุณณกัสปะ โมกขลิโกศาละ อชิตเกสกะมพล ปกุธะกัจจายนะ นิครนถนาฏบุตร และสัณชัยเวฬุภบุตร^{๓๗} เมื่อครั้งหนึ่ง พราหมณ์ชื่ออุณณาภเข้าไปหาท่านในขณะที่พักอยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี เรียนถามท่านว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนาของสมณโคดมเพื่อประโยชน์อะไร ท่านก็ตอบว่า เพื่อละฉันทะและอธิบายถึงวิธีที่จะละฉันทะได้นั้นต้องมีการเจริญอิทธิบาท ๔ อุณณาภพราหมณ์เรียนถามอีกว่า ท่านจะเอาฉันทะไปละฉันทะได้อย่างไร ท่านก็เปรียบเทียบให้อุณณาภพราหมณ์ฟังว่า เปรียบเหมือนอุณณาภพนี้แหละ เมื่อก่อนที่จะมาสู่อารามก็มีความพึงพอใจ มีความเพียร ความคิด ความตรึกตรองว่า เราจะไปอาราม ครั้นไปถึงอารามแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็สงบระงับไป เช่นเดียวกับภิกษุผู้ปรารถนาที่จะบรรลुพระอรหันต์ ในเบื้องต้นก็มีความพึงพอใจ ความเพียร ความคิด ความตรึกตรอง เพื่อให้บรรลุพระอรหันต์ ครั้นได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว สิ่งเหล่านั้นก็เป็นอันสงบระงับไป อุณณาภพจึงยอมรับและเห็นด้วย

เมื่อครั้งหนึ่ง ฉันทนปริณิพพาชกเข้าไปหาท่าน ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันวิหารแล้วเรียนถามว่า เหล่าภิกษุสงฆ์นี้ได้บัญญัติการละราคะ โทสะ โมหะไว้หรือไม่ เห็นโทษอะไรจึงได้บัญญัติไว้ ท่านตอบว่า ได้บัญญัติเพราะเห็นโทษคือ บุคคลที่ถูกความกำหนัดครอบงำจิตใจไว้ จึงเป็นคนชั่วร้ายถูกความชั่วร้ายครอบงำจิตใจไว้จึงเป็นคนหลง ถูกความหลงครอบงำจิตใจไว้ จึงเป็นคนที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ได้รับทุกข์โทมนัสทางจิตใจแล้ว ประพฤติกายหุจจิต วจีหุจจิต มโนหุจจิต ไม่รู้จักประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นเป็นต้น ฉันทนปริณิพพาชก จึงถามวิธีปฏิบัติเพื่อละราคะ โทสะ และโมหะ ท่านตอบว่า ต้องละด้วยวิธีการของอริยมรรค^{๓๘} หรือการให้ความอนุเคราะห์ตามควรแก่กรณี

ในการที่จะขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า หรือการตอบปัญหาอื่นๆ ตามความรู้ความสามารถของท่านแก่บุคคลที่อยู่นอกศาสนาเหล่านี้ ดังเช่น การทูลถามปัญหาหรือการตอบปัญหาต่างๆของพระอานนท์ ต่อพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป ตามที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ ดังเช่น

^{๓๗} ฟั้น ดอกบัว, การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ: การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^{๓๘} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๓/๒๔๓-๒๔๕.

พระอานนที่ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องพระพุทธองค์ที่ทรงอุบัติขึ้นแล้ว
 เดียรธีย์เสื่อมจากลาภสักการะซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่าหิงห้อยนั้น
 ส่องแสงสว่างอยู่ได้ชั่วระยะเวลาที่ดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้นแต่เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นแล้ว
 ก็อับแสงพวกเดียรธีย์ก็เช่นกันเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นก็เสื่อมจากลาภสักการะ...^{๓๙}

พระอานนที่นั่งพิจารณาถึงสัมมาปฏิบัติของพระพุทธเจ้าและพระอรียสงฆ์
 แล้วเกิดปิติโสมนัสยิ่งนักจึงหันมาพิจารณาข้อปฏิบัติของพวกเดียรธีย์ได้เห็นการ
 ประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม จึงเสื่อมจากลาภสักการะและเกิดความเวทนาสงสาร
 จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่ต้องตอบปัญหาต่างๆ แก่เดียรธีย์ เมื่อถูกถาม
 เพื่อประโยชน์ในการที่จะได้อนุเคราะห์แก่บุคคลทั่วไป...^{๔๐}

พระอานนที่ได้ปฏิบัติแก่บุคคลทั่วไปที่ยังไม่เกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนา โดยการชี้
 ช่องทางให้บ้าง ให้ข้อแนะนำบ้าง หรือแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่บุคคลนอกศาสนาบ้าง สิ่งต่างๆ
 เหล่านี้พระอานนที่ได้กระทำแก่บุคคลเหล่านั้น ด้วยสติปัญญาอันรอบคอบ ด้วยความซื่อสัตย์มีความ
 จงรักภักดี และทรงคุณค่าสำคัญแก่พระพุทธศาสนา ในด้านต่าง ๆ ซึ่งพอสรุปได้ ๕ รูปแบบ คือ

๑) รูปแบบการประสานงานและแก้ปัญหาของภิกษุ

พระอานนที่ได้ทำหน้าที่ประสานงานและแก้ปัญหาของภิกษุ หมายถึง เมื่อภิกษุรูปใดรูป
 หนึ่งมีปัญหาอะไรมักจะมาพบท่านพระอานนเถระ เพื่อให้แก้ปัญหาให้ เช่น ภิกษุทั้งหลายได้สดับ
 ข่าวน่า พระเทวทัตวางแผนจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า จึงพากันเดินจงกรมอยู่รอบ ๆ วิหารของ
 พระพุทธเจ้า กระทำการสาธยายเสียงดังอีกทีก็กึกก้อง เพื่ออารักขาป้องกันคุ้มครองพระองค์

พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้พระอานนที่ไปประสานงานภิกษุเหล่านั้นให้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
 พระองค์จึงตรัสให้ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นทราบว่า ไม่มีใครสามารถปรังพระชนม์พระพุทธเจ้าได้เพราะ
 พระตถาคตทั้งหลายย่อมไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของผู้อื่น^{๔๑}

^{๓๙} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๒๐๐-๒๐๒.

^{๔๐} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๗๐/๖๐/๓๘๒-๓๘๕.

^{๔๑} วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๔๑/๑๙๑-๑๙๒.

พระอุทายี มีข้อสงสัยเกี่ยวกับหลักธรรม เข้าไปถามท่าน เรื่อง ที่แคบ เรื่องวิญญูณเป็น อนัตตา ท่านพระอานนท์ก็อธิบายให้พระอุทายีทราบและเข้าใจในเรื่องที่ถามอย่างแจ่มแจ้งได้^{๔๒}

ท่านได้เป็นผู้ประสานภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่แตกความสามัคคีกัน เพราะเหตุเรื่องน้ำชำระ ที่เหลือไว้ในภาชนะที่วัจกุฎี เมื่อไม่ยอมกันและกัน ต่างก็เข้าข้างอาจารย์ของตน ๆ จึงเกิดแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงตกเตือนก็ไม่ฟัง พระองค์จึงได้เสด็จหลีกไปจำพรรษา ณ ป่ารักขิตวัน เมื่อ อุบาสกอุบาสิกาไปวัดไม่พบพระพุทธเจ้า และทราบเรื่องทั้งหมด จึงทรมานภิกษุเหล่านั้นด้วยการไม่ ถวายภัตตาหาร เสนาสนะ ไม่ทำสามีจิกรรม เป็นต้น ทำให้ภิกษุเหล่านั้นได้รับความลำบาก ภายหลัง สำนึกผิดพากันไปหาพระอานนท์ขอร้องให้ท่านพาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธเจ้ายกโทษให้ เรื่อง ทั้งหมดก็กลับเป็นปกติ^{๔๓}

๒) รูปแบบประสานงานและแก้ปัญหาของอุบาสก

พระอานนท์ได้แก้ปัญหาของอุบาสกหลายกรณีด้วยกันดังจะเห็นได้จากท่านได้ประสานงานให้ อุบาสกได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ตอบปัญหาข้อสงสัยทางธรรม ให้คำปรึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น พระเจ้าป เสนทิโกศล ได้เข้าไปทรงถามปัญหา เรื่อง กายสมาจาร วจีสมาจาร และมโนสมาจารของพระพุทธเจ้า ที่ บัณฑิตติเตียนอยู่มีหรือไม่ ซึ่งท่านก็ได้ถวายคำวิสัชนาไปว่า ไม่มีเลยเพราะกายสมาจาร วจีสมาจาร และมโนสมาจารของพระพุทธเจ้าเป็นกุศลไม่มีโทษ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความสุขเป็นผล^{๔๔}

พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองพาราณสีพร้อมด้วยพระสงฆ์ มุ่งตรงไปยังอันธวินทชนบท ชาวชนบทนั้นได้นำอาหารใส่เกวียนบรรทุกติดตามไป เพื่อจัดถวายพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ พราหมณ์คนหนึ่งในงานนั้น ตั้งใจที่จะจัดอาหารถวายเหมือนกัน แต่ก็ได้โอกาสทั้ง ๆ ที่ติดตามมา ๓ เดือนแล้ว วันหนึ่งไปตรวจดูโรงครัวพบว่า ไม่มีขนมหวาน จึงเข้าไปติดต่อประสานกับพระอานนท์ ท่านก็ได้ทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ และพระองค์ทรงอนุญาต จึงแจ้งให้พราหมณ์นั้นทราบ พราหมณ์นั้นได้ถวายขนมหวานแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์^{๔๕}

^{๔๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๔/๒๒๘-๒๒๙.

^{๔๓} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๙๐-๙๑.

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๘-๓๖๓/๔๔๒-๔๔๙.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๒/๘๗-๙๐.

อนาถบิณฑิกเศรษฐีคิดว่า พระเชตวันเป็นวิหารที่ตนได้สร้างถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์ที่อื่น วิหารก็ว่างเปล่า ไม่มีร่องรอยอะไรเลย อุบาสกอุบาสิกา นำดอกไม้ของหอมไปก็ไม่มีที่จะบูชา จึงทิ้งไว้ที่ประตูพระคันธกุฎี วันหนึ่งจึงเข้าไปพบพระอานนท์ และท่านได้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องเจดียว่ามีกี่อย่าง ก็ได้รับคำตอบว่า มี ๓ อย่าง คือ สารีริกธาตุเจดีย์ บริโณคเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ ดังนั้น ท่านจึงแนะนำให้พระเจ้าปเสนทิโกศล นางวิสาขามหาอุบาสิกา และอนาถบิณฑิกเศรษฐีร่วมกันปลูกต้นโพธิ์ โพธิ์นั้นจึงชื่อว่า “อานนทโพธิ์”^{๔๖}

เจ้าโรชัมลลक्षัตริย์ทรงประสงค์ที่จะถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์แต่ไม่ได้โอกาสเพราะมีคนมาถวายทานเป็นจำนวนมาก จึงเสด็จไปประสานกับพระอานนท์ซึ่งเป็นนายเก่า เพื่อช่วยดำเนินการกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต เจ้าโรชัมลลक्षัตริย์ จึงได้จัดผักสดและขนมหวานถวาย^{๔๗}

๓) รูปแบบการประสานงานแก้ปัญหาของอุบาสิกา

พระอานนท์เถระ เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าอีกรูปหนึ่งที่ได้เข้าไปประสานงาน และแก้ปัญหาของอุบาสิกาในด้านต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เช่น

นางมิตศาลาได้ไปเรียนให้กับท่านว่า “ธรรมของพระพุทธเจ้าเอาแน่ไม่ได้ เพราะคนที่ประพฤติพรหมจรรย์กับคนไม่ประพฤติพรหมจรรย์มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ โดยนางเล่าว่าปูราณะบิดาของนางเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ งดเว้นจากเมถุนธรรม เมื่อถึงแก่กรรมแล้วพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต และอีกคนชื่ออิสิทัตต์เป็นสหายบิดาของนางไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ เพียงแต่สันโดษในภรรยาของตนเท่านั้น เมื่อเขาตายไปแล้วพระพุทธเจ้าพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตเหมือนกัน” พระอานนท์ได้ตอบไปว่า พระพุทธเจ้าตรัสดังนั้นจริง และท่านก็นำเรื่องนั้นกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า คนกลุ่มหนึ่งเป็นคนเลว คนอีกลกลุ่มหนึ่งเป็นคนดีการยึดติดในคนเหล่านั้น ไม่มีประโยชน์ มีแต่ความทุกข์ แต่ใครก็ตามเว้นจากอกุศลธรรมอยู่ร่วมกันกับกลุ่มชนผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างมีความสุข กระทำกิจดีด้วยการฟัง ได้ความเป็นพหูสูต แท่งตลอดทิฏฐิ ได้วิมุตติ

^{๔๖} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๐๘.

^{๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๑-๓๐๒/๑๓๓-๑๓๖.

บุคคลนี้ดีกว่า ประณีตกว่ากลุ่มคนที่กล่าวแล้วข้างต้นเพราะกระแสนแห่งธรรมเป็นผู้มีศีล มีปัญญาแต่ไม่รู้คติของกันและกัน ดังนั้นบุคคลทั้งสองนี้จึงดีเลวกว่ากันด้วยคุณธรรมคนละอย่าง^{๔๘}

ครั้งหนึ่ง นางวิสาขามหาอุบาสิกาและภิกษุจากทิศต่าง ๆ ใครที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงได้ไปประสานกับพระอานนทให้นำเสด็จพระพุทธเจ้าซึ่งจำพรรษาอยู่ที่ป่าปาลิไลยกะเสด็จกลับเมืองสาวัตถี ท่านได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จกลับมาเป็นผลสำเร็จ^{๔๙}

๔) รูปแบบการประสานงานและแก้ปัญหาของบุคคลทั่วไป

การประสานงานและการดำเนินการแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นพระอานนทได้กระทำทั้งที่เกี่ยวข้องกับพุทธบริษัทโดยตรง และกระกับบุคคลอื่นที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาอีกเป็นจำนวนมาก เช่น

พราหมณ์ชื่ออุณณาภเข้าไปหาท่านขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามใกล้กรุงโกสัมพีได้เรียนท่านถามว่า ท่านประพุดิพรหมจรรย์ในพระศาสนาของพระสมณโคดมเพื่อประโยชน์อะไรท่านได้ตอบว่า เพื่อละฉันทะและอธิบายถึงวิธีที่จะละฉันทะได้นั้นต้องเจริญอิทธิบาทสี่ อุณณาภพราหมณ์ถามอีกว่า ท่านจะเอาฉันทะไปละฉันทะได้อย่างไร ท่านได้เปรียบเทียบให้ฟังว่า เปรียบเหมือนเมื่ออุณณาภพราหมณ์นี้แหละ เมื่อก่อนที่จะมาสู่อาราม ก็มีความพึงพอใจ มีความเพียร ความคิด ความตรึกตรองว่า เราจะไปอาราม ครั้นไปถึงอารามแล้ว สิ่งเหล่านั้นต้องสงบระงับไปเช่นเดียวกับภิกษุผู้ปรารถนาจะบรรลุพระอรหันต์ ในเบื้องต้นก็ต้องมีความพึงพอใจ ความเพียรความคิด ความตรึกตรอง เพื่อให้ได้บรรลุพระอรหันต์ ครั้นได้บรรลุพระอรหันต์แล้วสิ่งเหล่านั้นก็เป็นอันสงบระงับไป^{๕๐}

ครั้งหนึ่ง ท่านพักอยู่ที่เขตวันมหารวิหาร ฉันทนปริพาชกได้เข้าเรียนถามท่านว่า เหล่าภิกษุสงฆ์นี้ได้บัญญัติการละราคะ โทสะ โมหะไว้หรือไม่ เห็นโทษอะไรจึงบัญญัติไว้ ท่านตอบว่าได้บัญญัติไว้ เพราะเห็นโทษคือ บุคคลที่ถูกความกำหนัดครอบงำจิตไว้ จึงเป็นคนดुर้าย ถูกความดुर้ายครอบงำไว้จึงเป็นคนหลง ถูกความหลงครอบงำจิตไว้ จึงเป็นคนที่จะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นได้รับทุกข์โทมนัส

^{๔๘} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๕/๑๖๓-๑๖๔.

^{๔๙} พุ. ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๙๐-๙๑.

^{๕๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๒๗/๔๐๐-๔๐๑.

ทางจิตใจแล้วจึงประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ไม่รู้จักประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเป็นต้น ฉันทนปริพาชกพอใจจึงถึงวิธีปฏิบัติเพื่อละระคะ โทสะ และโมหะ ท่านตอบว่า ต้องละด้วยวิธีการของอริยมรรค^{๕๑}

เมื่อท่านพักอยู่ที่โฆสิตาราม สาวกของอาชีวกคนหนึ่งได้เข้าไปหาท่านแล้วเรียนถามท่านว่า คนพวกไหนได้กล่าวธรรมไว้ดีแล้ว พวกไหนได้ปฏิบัติธรรมดีแล้ว พวกไหนดำเนินไปดีแล้วในโลกนี้ ท่านตอบว่า พวกไหนก็ตามแสดงธรรมเพื่อละระคะ โทสะ และโมหะ พวกนั้นแหละชื่อว่า กล่าวธรรมไว้ดีแล้ว พวกไหนก็ตามปฏิบัติธรรมเพื่อละระคะ โทสะและโมหะ พวกนั้นแหละชื่อว่า ปฏิบัติธรรมดีแล้ว พวกไหนก็ตามละระคะ โทสะ และโมหะ ได้ตัดขาดแล้ว กระทำให้ไม่มีที่อยู่แห่งระคะ โทสะ และโมหะดุจตาลยอดด้วน พวกนี้แหละได้ชื่อว่า ดำเนินไปดีแล้ว^{๕๒}

ขณะที่ท่านสร่งน้ำอยู่ที่ตโปทารามแล้วยืนฝั่งจีวรอยู่ โภกนุทปริพาชกเข้าไปหาท่านแล้วถามปัญหาในทิวฎี ๑๐ประการว่า ท่านมีความเห็นว่า โลกไม่เที่ยง โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนี้สรีระก็อันนี้ ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ สิ่งที่ทำเท่านั้นเป็นจริง สิ่งอื่นเปล่าทั้งนั้นหรือ ท่านได้ตอบว่า ไม่ได้เห็นอย่างนั้น แต่เห็นอยู่รู้อยู่ เห็นทิวฎีและความเพิกถอนขึ้นแห่งทิวฎีว่า มีประมาณเท่าใด^{๕๓}

เจ้าอภัยลิจฉวีได้ไปหาท่านที่กุฎาคารศาลาปามหาวัน แล้วเรียนถามว่า การที่นิครนถ์นาฏบุตรได้บัญญัติว่า กรรมเก่าหมดไปได้ เพราะความเพียรเผากิเลส ฆ่าเหตุได้เพราะทำกรรมใหม่หมายความว่า เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงหมด เพราะทุกข์หมดไป เวทนาจึงสิ้นไป ทุกข์ทั้งหมดจึงสิ้นไปโดยไม่เหลือ ข้อนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างไร ท่านตอบว่า พระพุทธเจ้าตรัสหมดจดได้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา^{๕๔}

๕) รูปแบบทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากภิกษุอื่น

พระอานนท์ท่านนอกจากจะทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านยังได้เข้าไปดูแลภิกษุอื่นซึ่งอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนสหพรหมจารีด้วยกัน พอสรุปได้ดังนี้

^{๕๑} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๒/๒๙๑-๒๙๒.

^{๕๒} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๓/๒๙๓-๒๙๕.

^{๕๓} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๖/๒๙๗-๒๙๘.

^{๕๔} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๕/๒๑๔-๒๑๕.

๑) **ทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติภารกิจอาพาธ** ท่านได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปตามเสนาสนะต่าง ๆ ได้พบภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วงไม่มีใครดูแลพยาบาล ท่านก็ได้ช่วยพระพุทธเจ้าพยาบาลภิกษุที่อาพาธนั้นเป็นอย่างดี^{๕๕}

ท่านทราบว่า พระผัคฺคณะอาพาธหนักจึงได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า เพื่อทรงเสด็จเยี่ยมเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเยี่ยม พระผัคฺคณะก็ได้กราบทูลว่า ข้าพระองค์มีอาพาธแรงกล้ำมากไม่อาจที่จะทนได้ มีทุกขเวทนาจัด ลมเสียดแทง ศีรษะเจ็บปวด เหมือนคนมีกำลังเอาไม้ดองอันคมชำแหละโคที่ท้องเจ็บปวดเรื้อรังทั่วกาย เหมือนคนมีกำลังสองคนจับที่แขนคนละข้างดึงไปอย่างบนกองถ่านเพลิงฉะนั้น^{๕๖}

ท่านพักอยู่ที่เขตวันมหารวิหารกับพระพุทธเจ้า เมื่อท่านทราบว่า พระคิริมานันทะอาพาธหนักจึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อเสด็จเยี่ยม พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ท่านเรียนสัญญา ๑๐ ประการ เพื่อที่จะได้นำไปสวดให้พระคิริมานันทะฟัง ท่านก็ได้เรียนและจำได้แม่นยำแล้วได้ไปสวดสัญญา ๑๐ ประการ ให้พระคิริมานันทะฟัง ครั้นพระคิริมานันทะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการแล้วอาพาธที่หนักก็สงบระงับลงทันที^{๕๗}

๒) **เยี่ยมผู้อาพาธ** ท่านกับพระสารีบุตรได้ไปเยี่ยมท่านอนาถบิณฑิกบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งป่วยหนักลูกจากที่นอนไม่ได้ และได้กล่าวสอนธรรม ทำให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีสบายใจแล้วจึงลากลับหลังจากพระเถระทั้งสองกลับได้ไม่นานท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ถึงแก่กรรม ได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต^{๕๘} ท่านไปเยี่ยมสิริวัฑฒคหบดี ซึ่งป่วยหนักที่บ้าน และได้ถามถึงอาการป่วยพร้อมแนะนำให้สิริวัฑฒคหบดีให้พิจารณาให้เห็นภายในกาย มีความเพียรสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌา (ความโลภอยากได้) และโทมนัสเสีย สิริวัฑฒคหบดีรับว่า ตัวท่านมีคุณธรรมเหล่านี้ทุกประการ ท่านจึงรับรองว่าสิริวัฑฒคหบดี ได้สำเร็จเป็นพระอริยะบุคคลชั้นอนาคามี^{๕๙}

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

^{๕๖} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๖/๙๗-๙๙.

^{๕๗} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘.

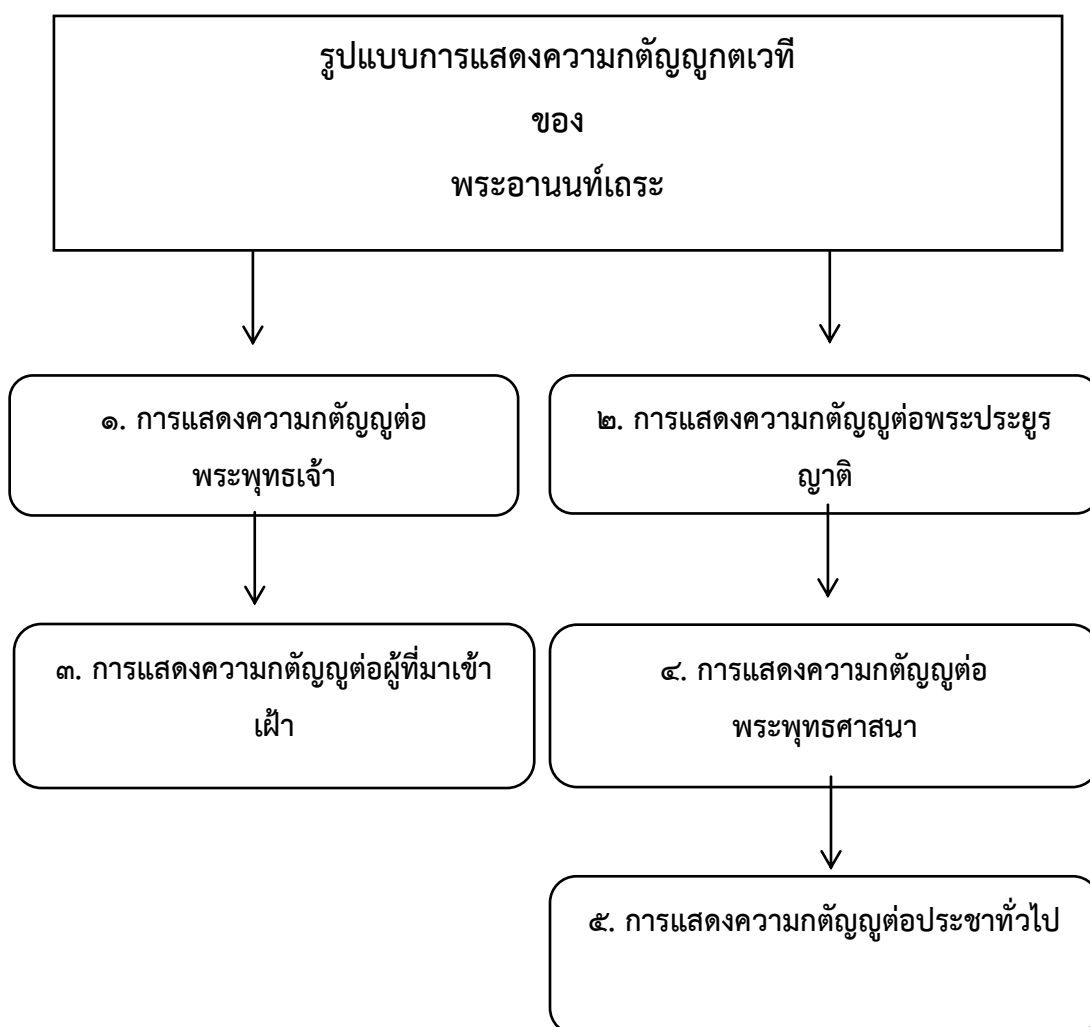
^{๕๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๓-๓๘๘/๔๓๓-๔๔๑.

^{๕๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙๕/๒๕๒-๒๕๓.

ท่านไปเยี่ยมมานทินนคฤหบดีชาวเมืองราชคฤห์ ซึ่งป่วยหนักและได้แนะนำให้มานทินนคฤหบดีพิจารณาให้เห็นภายในกาย ให้มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสีย มานทินนคฤหบดีก็ได้สำเร็จเป็นอริยบุคคลชั้นอนาคามี^{๖๐}

รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อประชาชนทั่วไป มีรูปแบบการประสานงาน และแก้ปัญหา ของอุบาสก อุบาสิกา และการประสานงานและการแก้ปัญหาของบุคคลทั่วไป และรูปแบบทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติภารกิจอื่น ดังกล่าว

โครงสร้างรูปแบบการแสดงความกตัญญูทเวทีของพระอานนท์

^{๖๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙๖/๒๕๔.

สรุปรวม รูปแบบการแสดงความกตัญญูกตเวทีของพระอานนท์ ได้กล่าวถึงประวัติของพระอานนท์โดยย่อ และรูปแบบการแสดงความกตัญญูกตเวทีของพระอานนท์มี รูปแบบการแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้ามี ๓ รูปแบบ คือ รูปแบบบทบาทเป็นพุทธอุปัฏฐากตามปกติ รูปแบบทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และแบบกิจกรรมพิเศษ รูปแบบตามหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากมี ๓ รูปแบบ รูปแบบการแสดงต่อพระประยูรญาติมี ๒ รูปแบบ รูปแบบแสดงต่อพุทธศาสนิกชนมี ๒ รูปแบบ รูปแบบแสดงต่อพระพุทธศาสนามี ๔ รูปแบบ และรูปแบบแสดงต่อประชาชนทั่วไปมี ๔ รูปแบบ ดังกล่าว